

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.5(497.411=511.141)

Prejeto: 30. 4. 2011

Andrej Hozjan

dr. zgodovine, docent, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino,
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
e-pošta: andrej.hozjan@uni-mb.si

Franc III. Nádasdy in Prekmurje. Ob 340. obletnici usmrtitve protihabsburškega zarotnika

IZVLEČEK

Sestavek govori o grofu Francu III. Nádasdyju (1623–1671), članu ene od znamenitejših in svojčas najpomembnejših madžarskih visokoplemiških rodbin. Zapis o eni od vodilnih osebnosti madžarske zgodovine 17. stoletja je hkrati lepa priložnost predstaviti delček iz opusa o plemstvu iz nam sosednjega prostora. Še posebej, če je bila ta oseba do svoje smrti tudi lastnik večje zemljiške posesti na ozemlju današnje Republike Slovenije, v Prekmurju. V zgodovino se je zapisal kot eden od vodilnih zarotnikov zoper kralja Leopolda I. Habsburžana. To ga je po razkritju zarote in insceniranem sodnem procesu naposled stalo glave: obglavljen je bil 30. aprila 1671 na Dunaju. Spodnji del današnjega Prekmurja je v letih njegovega gospostva znova doživel težke čase, s smrtjo pa je prešel v roke madžarske kraljevske komore. Osrednji del predstavlja dva vira – popisa posesti v okviru njegovega gospostva Beltinci: prvi je iz leta 1662, drugi, nedatiran, pa iz časa kmalu po zaplembi.

KLJUČNE BESEDE

Franc III. Nádasdy, rodbina Nádasdy, rodbina Esterházy, Madžarsko kraljestvo, Prekmurje, protihabsburška zarota, Beltinci, Dolnja Lendava

ABSTRACT

FERENC III NÁDASDY AND PREKMURJE. ON THE 340TH ANNIVERSARY OF THE ASSASSINATION OF THE ANTI-HABSBURG CONSPIRATOR

The paper focuses on Count Ferenc III Nádasdy (1623–1671), member of one of the most famous and most prominent Hungarian noble families in its day. At the same time, the presentation of a leading figure of the Hungarian 17th century history makes for a splendid opportunity to reveal a fragment from the opus on nobility from the neighbouring area. Especially since until his death this person was also in the possession of a vast estate in the territory of the present-day Republic of Slovenia, Prekmurje. Ferenc III Nádasdy passed into history as one of the leading conspirators against King Leopold I of Habsburg. The exposure of the conspiracy and a mock trial ultimately cost Ferenc his head: he was beheaded on 30 April 1671 in Vienna. During the years of his lordship, the lower part of the present-day Prekmurje was again facing turbulent times, but after Ferenc's death it came into the possession of the Hungarian Royal Chamber. The central part of the paper presents two sources – surveys of property within the framework of his Beltinci estate: the first dates back to 1662 and the second, undated, dates back to the time immediately following the seizure of property.

KEY WORDS

Ferenc III Nádasdy, Nádasdy family, Esterházy family, Hungarian kingdom, Prekmurje, anti-Habsburg conspiracy, Beltinci, Dolnja Lendava

O družini Nádasdy v slovenskem zgodovinopisju ter v posestnih razmerah na Slovenskem

Madžarska magnatska družina Nádasdy je bila skozi stoletja ena od znamenitejših in svojčas najpomembnejših madžarskih visokoplemiških rodbin, točneje rodbin, skozi stoletja živečih na tleh Madžarskega kraljestva. Kot taka je danes sestavni del vseh nekdanjih in sedanjih srednjeevropskih ter drugih historiografij, enciklopedičnih korpusov, temeljnih leksikografskih zbirk itd.; v zadnjem času je tudi obvezno prisotna na straneh vseh vidnejših svetovnih spletnih brskalnikov. Njeni redki neposredni potomci so danes prisotni v ZDA, Kanadi in Nemčiji.

Slovensko zgodovinopisje jo zelo slabo pozna. Omenjena je le v redkih pregledih zemljiškoposestne strukture v Prekmurju, pa ob začetku protireformacije v sosednji Notranji Avstriji z epizodo izgnancev iz Štajerske v tedanjem njihovem kastelu na Petanjcih. Še največkrat so jo doslej v svojih objavah omenjali Ivan Zelko, Ivan Škafar, Darja Kerec in Andrej Hozjan. Franc Nádasdy¹ se v več starejših in novejših slovenskih objavah pojavlja kot eden od poglavitnih zarotnikov v znani protihabsburški zaroti madžarskih, hrvaških in štajerskih magnatov. To je pravzaprav tudi vse, čeprav je v Prekmurju posestno neprekinjeno prisotna od prve polovice 13. – tedaj še s starejšimi rodbinskimi predniki Petanjskimi/*de Pethened* – pa tja do druge polovice 19. stoletja. Ker bosta o tej njeni prisotnosti v kratkem izšli dve temeljni razpravi, se avtorju ne zdi smiselno na dolgo in široko predstavljati genealoškega razvoja rodbine.² Zato pa je pred desetletjem v domačem večjezičnem zborniku izšla zagotovo prva na Slovenskem objavljena obširnejša razprava o le-tej, sicer v madžarščini, ki – jezikovno primerno usposobljenim bralcem – s kratkim slovenskim povzetkom vred večplastno nudi osnovne informacije o njenih vodilnih možeh v 16. in 17. stoletju, o njihovi tedanji vlogi v državi, geografsko gledano še posebej v Prekdonavju (= madž. Dunántúl)³ ter seveda v Prekmurju, in o njihovem podpiranju širjenja reformacije v teh prostorih.⁴

Nosilni stebri rodbine od 15. stoletja naprej so bili ljudje, ki jih tako ali drugače moramo upoštevati v vsakdanjiku Prekmurja, več tukajšnjih obmejnih županij in vsekakor tudi kraljevine. Rodbinski toponimični priimek Nádasdy/*de Nadasd* so si prav tedaj nadeli po še danes obstoječi vasi Nádasd 15 km južno od Körmenda, kjer so predniki iz rodu Darabos konec 12. oziroma v zgodnjem 13. stoletju pridobili prvotno posest. V toku tega stoletja je več njenih članov opravljalo funkcijo podžupana Železne (Vas) oziroma Žalske (Zala) županije (megye). Franc/Ferenc I. Nádasdy, oče znamenitega Tomaža/Tamása, po poreklu manjši posestnik v Erdelju (Sedmograška, danes del Romunije), je kot zvest vojak kralja Matije Korvina napravil vojaško kariero, opravljal je razne funkcije širom po državi, hkrati pa poskrbel za posestno utrditev rodbine v Prekdonavju. Vojak, vplivni povzpetic, zemljiški posestnik (881 vrat/*porta*⁵ sredi 16. stoletja!) v štirih zahodnoobmejnih županijah (Somogy, Zala, Vas, Sopronj/Sopron) in končno palatin (kraljevi državni namestnik) Tomaž Nádasdy (1498–1562) je kot prvi v rodbini okusil milost prvega kralja iz dinastije Habsburžanov, Ferdinanda I.; zato so o njegovem življenju in delu začele nastajati študije že v 1. polovici 19. stoletja.⁶

Dokaj pozno, le sedem let pred smrtjo, se je Tomažu rodil sin Franc II. (1555–1604), mož proslule »krvave grofice« Elizabete Báthori, katerega vojni podvigi ter domala nepremagljivost v bitkah z Osmami so mu prinesli baronski naziv, nesmrtno slavo ter vzdevek Črni vitez/a feketé bég. Z njim je rodbina med drugim dobila v dedno last tudi dohodkovno privlačno službo velikega župana Železne županije, ki jo je obdržala vse do zarotnikove smrti.⁷ Da je bila tedaj že dolgo vrsto let med recimo šestimi najmočnejšimi posvetnimi posestniki v okviru te županije, ni smiselno poudarjati. Ni pa bila najmočnejša, saj so jo konec 16. stoletja po številu podložniških vrat prekašali magnati kot Franc Batthyány pl. Güssing/Németújvár, grof Jurij Zrinski, Tomaž Seči pl. Rima-Seči (z Gornje Lendave) in celo češki baron Ladislav Poppel pl. Lobkovice s soprogo Marjeto, roj. Salm, potomko ter dedinjo izvirnih Sečijev Gornjelendavskih.

¹ Simbolika dne usmrtilve naslovne osebnosti in dne oddaje pričujoče razprave je očitna – posvečena je prav 340. obletnici tega dogodka.

² Doma in nato še v tujini (Avstrija) bosta letos in prihodnje leto izšla dva prispevka: Darja Kerec bo osvetlila posestno prisotnost neposrednih prednikov rodu Nádasdy v Prekmurju do konca srednjega veka, avtor pričujoče razprave pa bo enako temo nadaljeval do sredine 19. stoletja.

³ Ime področja med Muro in Donavo – ogromnega prostora na zahodu države gledano iz vzhodnega dela, izvirno latinsko *Transdanubia*.

⁴ Söptei, A Nádasdy család és a Magyarországi reformáció (Družina Nádasdy in reformacija na Madžarskem), str. 91–106. Avtor je med drugim odličan poznavalec življenja Tomaža Nádasdyja.

⁵ Vrata = popisna enota podložniškega kmečkega gospodinjstva na Madžarskem in tudi v Slavonskem kraljestvu od 15. stoletja naprej, v velikosti od četrtrinske, pozneje (od zgodnjega 17. stoletja) pa celo od osminske kmetije navzgor. Druga najpogostejša vrsta popisne enote je bila »hiša« = dom/*domus*, kot bo razvidno iz popisa hiš 1598.

⁶ Odtlej so rodbina in njeni posamični člani predmet mnogih raziskav in študij. V informacijo kot eno najnovejših obsežnejših del (z ustreznim registrom literature): Bessenyei, A Nádasdyak (Rodbina Nádasdy).

⁷ Söptei, A Nádasdy család, str. 91–93 in pripadajoče opombe.

Frančev sin Pavel/Pál (1597–1633), kljub kratkemu življenju uspešen vojak in karierist, je bil oče Franca III. Takoj pa je treba zapisati še, da so širša rodbino v 16. stoletju tvorili mnogi bolj ali manj pomembni člani dveh temeljnih rodbinskih linij, primogeniturne in drugih, ki so hkrati imeli zemljiško posest tudi v Prekmurju. Nemogoče je začeti našo »prekmursko« zgodbo o Francu III. brez vsaj fragmentarne osvetlitve njihove tukajšnje posestne prisotnosti. Natanko sredi 16. stoletja so si sorodniki Tomaž, Ivan ter Martin Nádasdy lastili podložne kmetije v okviru časovno še srednjeveške »otočne« posesti na Petanjcih – v krajih Srednji in Dolnji Petanjci, ter na novih posestih, pridobljenih v tem stoletju v krajih na osrednjem Goričkem – Čepinci, Markovci, Strelci (= to niso današnji Strehovci!) in Andrejci.⁸

Če natančneje pogledamo posestno stanje po objavljenem državnem štetju hiš iz leta 1598, sta obe tedanji rodbinski liniji tu imeli naslednje:⁹

- »otočna« posest v Gornjih, Srednjih in Dolnjih Petanjcih v obsegu 25 hiš, katerih solastniki so bili: Ladislav/László, Peter/Péter, Ivan (=Janez)/János in Pavel Nádasdy;
- v vaseh v notranjosti gornjega Prekmurja: Čepinci, Markovci, Radovci in Strukovci, ter okoliš Sv. Benedikt, skupaj 51 hiš, solastniki: Ladislav, Peter, Tomaž, Ivan in Pavel Nádasdy; vsa ta in prej navedena posest je bila sekundogeniturna in upravno najverjetneje že tedaj priključena gradu Egervár;
- v vaseh in trgih v dolnjem Prekmurju: v 36 krajih skupaj skoraj 130 hiš, lastnik vsega je bil tedanja glava rodu Franc II.; zato je bila primogeniturna in leta 1670 zaplenjena. To posest je rodbina na novo pridobila v drugi polovici stoletja od rodbine Baničev Dolnjelendavskih/Bánffy de Alsó-lendva.

Obdobje Franca III. je bilo tudi glede prekmurske posesti poglavje zase, zato bo o tem več govora pozneje. Vladar pa se je ob trdni odločitvi o

usmrnitvi zarotnika usmilil članov njegove širše rodbine, ki jim niso mogli dokazati sodelovanja v zaroti. Lahko so obdržali vse tiste posesti, ki niso bile direktno njegova last. To je veljalo za vse zgoraj navedene kmetije na Goričkem, vključno s kompleksom na Petanjcih. Sin Franc IV. se je »povsem slučajno« oženil z najstarejšo hčero Petra grofa Rima-Sečija, gospoda Gornje Lendave, Szécsi Szigeta in Murske Šobote, med drugim tudi dednega zakupnika večjih zemljiških gospodstev Kőszeg in Kobersdorf (kateremu pa se ni moglo naprtiti hujše sokrivde zarotništva!). Peter je nato leta 1685 umrl brez moških potomcev, kar je pomenilo izumrtje zadnje od domačih, prav v Prekmurju živečih visokoplemiških rodbin. Zato je Franc IV. († 1723) na podlagi ženine dedne pravice in z osebnim vplivom (visok častnik kraljeve vojske, pozneje celo general) leta 1689 lahko prišel do lastnine še zmeraj obširnega gospostva Gornja Lendava s sedežem na istoimenskem gradu.¹⁰ Takoj je v upravni okoliš gradu vključil še vso ostalo rodbinsko posest na Goričkem.

Njegovi potomci so s to posestjo gospodarili preudarno in tudi velikopotezno. Že njegov sin in dedič Gornje Lendave Franc V. Leopold je, čeprav ni več živel tu, grad preuredil v današnjo obnovljeno podobo, ki – kljub slabi lokaciji, oddaljeni od pomembnejših prometnic – razkriva razkošno poznobaročno rezidenčno poslopje. Še sredi 19. stoletja je posest obsegala največji del kmetij v kar 51 naseljih, od katerih so le tri danes na ozemlju sosednje Madžarske. Patronatske pravice so se izvajale nad kar šestimi župnijami: Gornja Lendava, Sv. Jurij, Pertoča – Sv. Helena, Cankova, Gornji Petrovci in Dolenci. A kmalu po sredini 19. stoletja, v letih hude vsesplošne krize na Madžarskem, je grof Leopold Nádasdy s soprogo celotno gospostvo z vsemi pripadajočimi pravicami leta 1856 prodal knezu Jožefu Dietrichstein – Proskau – Leslie.¹¹ S tem je rodbina posestno izginila iz Prekmurja.

⁸ Prav tam, str. 92 in op. 4. Söptei tu citira znamenito objavo urbarialnih virov za stanje zemljiške posesti sredi 16. stoletja na Madžarskem Ferenc Maksaya iz 1990.

⁹ Dávid (ur.): Az 1598. évi házösszeírás (Popis hiš v letu 1598), Vas megye, str. 524–525; Zala megye, str. 564–579. Popis je bil izveden v davčne namene, in to kljub vojnemu času, saj je po krščanski osvoboditvi leta 1594 osvojenega Győra na Madžarskem zavladovalo daljše zatišje. A v nadaljevanju je nato leta 1600 padla Kaniža.

¹⁰ Ta se še dandanes (avtorju nerazumljivo!) imenuje povsem enako kot naselje pod njim, namreč Grad (?), saj mu je po 2. svetovni vojni nova, plemstvu, gradovom itd. nenaklonjena oblast v 50. letih prejšnjega stoletja odvzela to ime oziroma ga spremenila v enako spremenjen toponim naselja z »argumentom«, da so tamkajšnji ljudje grad že stoletja imenovali kar »grad« (!?). Ni kaj, izvirno; domačinom ter upravljavcu Trideželnega naravnega parka Goričko – Raab – Órség se ne zdi vredno spremeniti ga v prvotni naziv objekta, čeprav se hkrati na vse pretege trudijo izboljšati njegovo »mednarodno razpoznavnost« (?).

¹¹ Navedbe iz orig. kupoprodajne pogodbe/ *Kauf- und Verkaufs – Vertrag*, hranjene v: ZAP, SI ZAP 9/5 zemlj. gospostvo Gornja Lendava/Ober Limbach, šk. 1, mapa 83: *Ankauf der Herrschaft Oberlimbach in Ungarn*, Dunaj, 18. junij 1856.

Grof Franc III. Nádasdy, politik in mecen, in Madžarsko kraljestvo v času okrog srede 17. stoletja

Curriculum vitae do obglavljenja¹²:

- rojen 14. januarja 1623, Csejte (dan. Slovaška), oče Pavel Nádasdy, mati Judita roj. Révai, oba evangeličana; po moževi smrti mati konvertira in se vdruge poroči z Adamom Forgáchem - 1633: po smrti očeta takoj postane veliki župan Železne županije kljub funkcionalni nedoletnosti - 1642: daljši čas posluša predavanja na univerzah v Padovi in Sieni; nato skoči še v Rim - 25. 11. 1643: se pokatoličani; dotlej je že postal dvorni komornik in je zaročen - 6. 2. 1644: poroka z Ano Julijano Esterházy (1630–1669) v Eisenstadtu; rodi se jima 14 otrok - 1646: vrhovni dvorni konjušnik (= nadzornik dvornih hlevov) – ceremonialna funkcija	- 1650: nakup obsežnih zemljiških gospostev Seibersdorf in Hornstein (danes Gradiščanska/Burgenland v Avstriji) - 1653: skupaj s Pavlom Esterházyjem se udeleži kronanja Ferdinanda IV. za rimskega kralja v Regensburgu, zato prepotuje lep del cesarstva - 27. 6. 1655: državni sodnik Madžarske - 1662: resnični dvorni tajni svetnik - 1667: po smrti palatina Wesselényija imenovan za kraljevega namestnika v državi, zato konec službe državnega sodnika - 1668: aprila gosti na gradu Pottendorf sprva cesarico Eleonoro, nato še cesarja Leopolda I. - 22. 1. 1669: smrt soproge Ane Julijane - 3. 9. 1670: aretacija v Pottendorfu - 30. april 1671: obglavljenje na Dunaju
---	--

Količina novih spoznanj ter vsakovrstnih sprememb informacij o življenju in delu grofa Franca III. Nádasdy pl. Fogarasföld/Fogarasföldi ter njegove ožje družine narašča iz generacije v generacijo raziskovalcev madžarske in habsburškoavstrijske preteklosti v 17. stoletju.¹³ Seveda dandanes brez

medmrežja ne gre več; kljub temu mora raziskovalec madžarskih razmer vsaj nekolikanj uporabno obvladati ta jezik, sicer mu tudi medmrežje ne pomaga. Sosedje so njegovo življenje doslej že temeljito preiskali. A še zmeraj je sporna celo njegova rojstna letnica.¹⁴ Bliskovitost kariernega vzpona je nakazalo že njegovo odraščanje: z vsega desetimi leti je, še kot nebogljn deček, postal veliki župan Železne županije, kar kaže na dejstvo, kako močno se je dednost te pomembne in vplivne funkcije ustalila v rokah rodbine. Nič novega pri njih, bi rekli – oče Pavel je isti položaj zasedel pri dvanajstih.

¹² Povzeto po najnovšem urejenem življenjepis, ki se najde na spletnih straneh: www.AMecenasNadasdyFerenc (točneje A Mecénás Nádasdy Ferenc, a se stran vklopi tudi brez madž. črk), → link (levo v predalu): Életrajz (= življenjepis). To je uradna spletna stran štiriletnega znanstveno-raziskovalnega projekta o Francu III.: A Mecénás Nádasdy Ferenc. Az arisztokrata udvari kultúra formái a XVII. századbán (Mecen Nádasdy Ferenc. Oblike visokoplemiške dvorne kulture v 17. stoletju), ki sta ga za leto 2008 pridobila in pričela izvajati ustanovi Magyar Nemzeti Múzeum (Madžarski državni muzej) in Magyar Nemzeti Galéria (Madžarska državna galerija) v Budimpešti, vzdržuje/financira pa ga OTKA (Madžarski državni fond za znanstvene raziskave). V delovni ekipi je pet že renomiranih znanstvenikov, od katerih je več umetnostnih zgodovinarjev. Voditeljica projekta, ki se torej letos izteka in se lahko v tem okviru pričakuje še kar nekaj publikacij, pa je zgodovinarica dr. Katalin Toma. Njena osebna spletna stran (TOMA.KATALIN) pravi, da gre za trenutno najaktivnejšo raziskovalko Frančevega življenja. Leta 2005 je doktorirala na ELTE Budapest, Közép- és Újkori Magyar Történeti Doktori Iskola (Doktorski študij na stolici za madž. srednjeveško in novoveško zgodovino); njena doktorska teza je dostopna na spletu (v pdf zapisu): www.GROFNADASDYFERENC.POLITIKUSIPALYAKEPE (15 str.), a le v madžarščini.

¹³ Daleč najbolj znano, a še kar zagonetno udejstvovanje njegovega življenja, aktivno sodelovanje v zaroti zoper kralja Leopolda I., pa tudi mnogo drugih vsebin v zvezi z njim, so raziskovali in raziskujejo mnogi, seveda predvsem madžarski pisci. Ustrezno obširno, kronološko urejeno bibliografijo glej na citirani spletni strani: www.AMecenasNadasdyFerenc → link Bibliográfia, vsebuje objave predvsem v madžarščini in nekaj v nemščini. Začenja jo kratek članek Alberta viteza Comesina *Zur Geschichte der Hinrichtung des Grafen von Nádasdy in Wien den 30. April 1671*, izšel (kot

del monografije o zgodovini Dunaja) na Dunaju 1829. Nato sledi res dolga vrsta objavljenih monografij, razprav ter člankov in tudi neobjavljenih doktorskih ter diplomskih del prav o Francu III. ali vsaj, sodeč po naslovih, v tesni vsebinski zvezi z njim. Med avtorji so tudi že širše mednarodno znani pisci kot sta Ágnes R. Várkonyi in Géza Galavics. Sicer izvira največ spletnih naslovov, ki se jih najde pod geslom Nádasdy Ferenc, od Nádasdyjevega muzeja v Sárovarju.

¹⁴ Wikipedia in kup drugih, predvsem madžarskih spletnih naslovov, mirno navajajo rojstno leto 1625(!?). Enak podatek najdemo v nekaj tudi najnovjših objavah madžarskih zgodnjenovoveških raziskovalcev, npr. pri Istvánu Fazekasu, gl. objavo v op. št. 15, str. 71. Celó tako temeljni priročnik za zgodovinarjevo delo, kot je *Magyar története kronológia. Az őstörténettől 1970-ig* (Madžarska zgodovinska kronologija. Od prazgodovine do leta 1970), Tankönyvkiadó, hatodik kiad., Budapest 1987, jo je v svoji že 6. izdaji na strani 576 še previdno navajal kot: 1625 k.(= között, tu v pomenu »okrog«). Drugi striktno navajajo 1623, npr. Söptei, A Nádasdy család, str. 93. Avtor, ki se je o letnici **1623**, kot jo navaja v Frančevem CV, posvetoval z nekaj madžarskimi kolegi specialisti, sicer za 'pravovernost' večine kronoloških navedb (razen samega CV) uporablja še danes referenčno izdajo Madžarske akademije znanosti: *Magyarország történeti kronológiája. A kezdetektől 1970-ig. Négy kötetben. Készült a MTA Történettudományi intézetében. Főszerk.: Benda Kálmán. II. kötet: 1526–1848. Harmadik kiad., Akadémiai kiadó, Budapest 1989.*

Za popolnejše dožemanje možnosti tedanjih kariernih poti članov najbogatejših magnatskih družin v Madžarskem kraljestvu se le kratko ozrimo na področja, na katerih se je dalo napredovati oziroma sploh dobivati službe, časti in nazive. Glede na situacijo ter nemirne odnose na mejnem območju z osmanskim prostorom je najštevilčnejša službena mesta nudila vojska. Do višjih ter najvišjih poveljniških položajev je posameznik lahko prišel bodisi z osebnim bodisi z rodbinskim vplivom, z delom ter z dejansko usposobljenostjo za vojaštvo, ali pa s podkupovanjem, prilizovanjem na dvoru, odstranitvijo tekmeca za neko mesto ipd. Poveljniški položaj je med drugim pomenil, da je ta oseba v svoje roke dobivala denar za poplačila vseh direktno njej podrejenih najemniških vojakov. Kako je ta denar razdelila naprej samim vojakom, je bilo odvisno od nje. Enako je veljalo za službe v uradniškem kompleksu: uradništvo je v osnovi delovalo na nivoju vsake od županij, nato v sklopu več organov madžarske državne kraljevske uprave s sedežem v Požunu (danes Bratislava) – predvsem komore, ter seveda tudi na samem cesarskem dvoru na Dunaju. Na slednjem so se lahko dobila tako »prava« uradniška mesta, ob zasedbi katerih se je srečni novoimenovani uradnik preselil na Dunaj ter odslej moral trdo delati, kot tudi prejkone le »častni« položaji, ki jih je dvor delil izključno kot nagrade oziroma za potešitev osebne ega, sle po denarju posameznikov ali pa obojega. Posamični madžarski plemiči so vsekakor tudi že dobivali visoka uradniška mesta v Hrvaškem ali pa v Slavonskem kraljestvu, vključno s funkcijo bana (za obe kraljestvi od poznega 16. stoletja združena v eni osebi), oziroma na tamkajšnji vojni krajini.

Franc III. je napravil kariero v vseh omenjenih sklopih; a za vojaka ravno ni bil rojen. Ni se znašel med najvidnejšimi vojaškimi poveljniki svojega časa, kot sta to bila ded in oče. Zato pa si je načrtno izgrajeval javnoupravno kariero. V izogib razlagam in naštevanju vseh njegovih služb – najpomembnejše so zaobjete v njegovem CV – pogledimo, kako se je predstavil v intitulaciji dokumenta, izdanega leta 1665 (s potrebnimi popravki v oklepaju): *Mi, grof Ferenc Nádasdy, dedni gospodar zemljišča Fogarasföld, državni sodnik, posvečeni rimski vitez, veliki župan Železne županije, notranji (resnični) in tajni svetnik in komornik našega Veličanstva gospoda kronanega (?) cesarja in kralja, in vrhovni in dedni poveljnik hiš (utrdb) v Dolnji Lendavi in Lentiju*.¹⁵

Pri tem je le dobro vedeti, da je bila funkcija državnega sodnika še v njegovem času tretja najvišja v državi – za kraljem in palatinom, in je prinašala nosilcu izjemne zaslužke od sodnih taks za razsojanje v raznih lastniškopravnih, dediščinskih ali drugih nekriminalnih procesih med visokim plemstvom. Krajše povedano, Franc je bil v 60. letih 17. stoletja eden najpomembnejših ljudi države, po nepričakovani smrti palatina in prvotnega snovalca zarote Franca Wesselényija leta 1667 ter neimenovanju novega pa kot imenovan kraljev namestnik sploh prvi nosilec javnih funkcij za kraljem. A očitno je hotel še več, te – v bistvu nerealne – ambicije pa so ga pokopale.

Kako je bilo možno doseči tako močno pozicijo? Vzoredno oziroma kot zasebni temelj javne kariere je tekla njegova osebna pot od v reformacijskem duhu vzgojenega dečka, vrženega v žrelo življenja, navzgor proti zvezdam. Po zgodnji očetovi smrti je dobil skrbnike, ki so v želji čim prej rešiti se skrbi in nadlog upravljanja (predvsem fizičnega branjenja!) rodbinskega premoženja (= zemljiške posesti) leta 1643 uredili njegovo zaroko – naslednje leto pa poroko – z Ano Julijano, hčero hitro povzpelega se oziroma tedaj že dolgo prvega človeka med magnati, palatina Nikolaja/Miklósa grofa Esterházyja pl. Galánta (1583–1645). Še pred tem je dobil visok položaj dvornega komornika, saj mu je ugledni bodoči tast hotel takoj urediti dostop do dvornega sijaja, česar dotlej ni imel. Malo prej se je več mesecev tudi kvalitetno izobraževal na univerzah na Apeninskem polotoku ter prepotoval lep del osrednje Evrope. Za dosego obeh ciljev, komornika in poroke, je mladenič najprej sicer moral konvertirati v katolištvo. Glede na prednosti in z njimi povezanimi prihodki pa najverjetneje tega ni storil niti jokaje niti s stisnjenimi zobmi. Odtlej se je dokajšnji del njegovega sicer dokaj kratkega življenja mnogostransko, predvsem pa zasebno, vezal na člane te velikaške družine.¹⁶ Po tedanjem utrjenem pojmovanju krvnih in nekrvnih vezi je zet, če je bil njegov oče že pokojni, svojega tasta sprejel kot nadomestnega očeta, tast pa je zeta sprejel v svojo družino. Francjev tast Nikolaj je sicer že leto po poroki umrl; zato pa se je vez med Francem in Nikolajevimi sinovi, predvsem Ladislavom in po njegovi zgodnji smrti Pavlom Esterházyjem, spremenila v eno od znamenitejših, čeprav tedaj povsem običajnih zgodb odnosov med najvišjimi plemiči.

¹⁵ Benczik in drugi, *Források a Muravidék történetéhez/Viri za zgodovino Prekmurja*, dok. št. 61, str. 166: Pottendorf, 18. december 1665 (Források a Muravidék történetéhez, 1. zv.). Dejansko je bil Leopold okronani madžarski kralj. Natancnosti na ljubo bi moral biti tukaj nujno naveden še položaj velikega župana županije Zala, kar je Franc postal točno dva meseca pred tem, 18. oktobra; morda pa je bila prav »svežina« nove dodatne službe kriva, da se je pisec listine še ni tako zelo zavedel oziroma navadil vstaviti v utečene zapisovalne obrazce. ZALA MEGYE ARHONTOLÓGIÁJA

1138–2000, Zalai Gyűjtemény 50, Zalaegerszeg 2000: ZALA VÁRMEGYE TISZTIKARA 1138–1849 (Nosilci županijskih funkcij v županiji Zala): *Főispán* (Veliki župan), str. 247, in imensko kazalo uradnikov, str. 452.

¹⁶ O Esterházyjih v tej dobi, pa tudi o zapletenih »tehnikah in poteh« plezanja več osebnosti, tudi Franca III., na visoke funkcije v državi do sredine 17. stoletja glej najnovejšo odlično študijo: Pálffy, *Der Aufstieg der Familie Esterházy in die ungarische Aristokratie*. Sicer pa o tej rodbini v opisani dobi govori celoten zbornik.

Franc III. Nádasdy pl. Fogarasföld in njegova žena Ana Julijana Esterházy.

Omejenost prostora narekuje avtorju le bežno seznanitev bralca z notranjepolitičnimi razmerami na Madžarskem okrog sredine 17. stoletja ter po njej. Predvsem se je o njih ter o sami magnatski zaroti moč seznaniti iz razpoložljive literature, ki je je danes na voljo že res precej.¹⁷ Stalnica, ki je vsakomur grozila kot meč nad glavo, je bila že več kot stoletna ugnezenost Osmanov v neposredni soseščini. Prihod prvega izmed Köprüllüjev (Čupriličev) na položaj velikega vezirja Visoke Porte v zgodnjih 40. letih 17. stoletja je radikalno spremenil dotedanjo mlahavo, brezkrvno politiko imperija na madžarskem prostoru. Kar naenkrat so se znova okrepili pritiski in ropanja že tako obubožanih tamkajšnjih ljudi – in to prav v zadnji fazi tridesetletne

vojne, ko je kralj Ferdinand III., prignan že čez rob bankrota, zategoval davčne pasove za opremljanje vojská v zadnje bitke proti nadležnim Švedom in Francozom. Takoimenovana *restavracija Köprüllüjev* v smislu ponovne okrepitve imperija in usposobljenosti za nova osvajanja na Madžarskem je hitro pokazala zobe. V njihove roke so začele padati utrdbe za utrdbo, na hitro so zmagali tudi v nekaj večjih odprtih bitkah. Kmečko prebivalstvo v Prekdonavju je utrpelo hude izgube.¹⁸

¹⁷ Avtorju se zdi nesmiselno na dolgo in široko naštevati dotično madžarsko literaturo. Slovenskemu bralcu je sedaj že dostopen obširnejši in kvaliteten (čeprav zavoljo pomanjkanja temeljite recenzije slovenskega prevoda ne povsem zanesljiv!) pregled madžarske zgodovine: Kontler, *Tisočletje v srednji Evropi. Madžarska zgodovina*. Avtor ima sicer tudi slovenske prednike (Kontler). Zahtevnejši, za dobo specializiran bralec pa bo znal poseči še po novejših tekstih, npr.: Pálffy, *Povijest Madarske*. Dovolj izčrpni so registri predvsem madžarskih objav virov in literature, ob skupnem registru celo po posamičnih poglavjih!

¹⁸ Povsem nova obsežna študija o osmanskem ogrožanju madžarskega kraljestva, točneje županij prav v našem sosedstvu in seveda tudi prostora Prekmurja, med letoma 1606 in 1663, je doslej najkonkretnjša razdelava opisanih dogajanj ter posledično razmer, ki so vodile v zaroto: Illik, *Török dúlás a dunántúlon. Török kártételek a nyugatdunántúli hódoltság peremvidéken a 17. század első felében* (Turško pustošenje Prekdonavja v 1. polovici 17. st.). Slovenskemu bralcu je dostopen tudi angleški osnutek doktorske teze, ki jo je kolega Illik leta 2009 uspešno obranil na PPKE (= Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Katoliška univerza Péter Pázmány), Piliscsaba): Péter Illik, *TURKISH RAIDS IN TRANSDANUBIA Turkish plundering on the fringes of the Turkish Subjection in the Transdanubian territory in the first half of the 17th century*. PhD Thesis, PPKE BTK, Piliscsaba, 2009 (16 str.), in sicer na spletu (v pdf zapisu): www.PeterIllik.TURKISHRAIDSINTRANSDANUBIA.

Prav ta nov val malone neubranljivih pritiskov od sredine 40. let naprej je temeljno ozadje poznejših razmišljanj glavnih akterjev zarote o nesposobnosti ukrepanja oziroma še huje, o nezainteresiranosti vladarja za poglavitno tegobo madžarskega kraljestva. Nikakor pa ne smemo odmisлити še kopice pomembnejših in manj važnih procesov, ki so se odvijali med absolutizma željnim kraljem Leopoldom in madžarskimi državnimi stanovi, vpliva Erdelja – tamkajšnjega velikega kneza in njihovih razmer na dvorno politiko, nesporazumov v okviru med kalvinskimi ali evangeličanskimi klani ter katoliško nomenklaturo, že pregovornega rivalstva med magnatskimi političnimi skupinami, pehanjem posameznikov za funkcije, bogastvo itd.¹⁹ Sodu sta izbila dno dogajanje ob osmanskem obleganju ter zavzetju utrdbe Zrinskega Novi Zrin/Új Zrinyvár, in predvsem nemogoča, za krščansko (v prvi vrsti madžarsko) stran ponižujoča določila miru v Vasváru, sklenjenega 10. avgusta 1664 po sicer sijajni Montecuccolijevi zmagi pri Mogersdorfu/Modinci nad velikim vezirjem Ahmedom Köprüllujem devet dni prej, kar je zarotnikom dalo v roke »kresilo in gobo«.²⁰

Nazaj k Francu III. Že za življenja so ga imeli za najbogatejšega človeka na Madžarskem. Posestno je bil najtrdnje ugnuzen prav v tistih že omenjenih županijah, kjer je rodbina imela posest generacije nazaj. Svetovljansko razmišljajoč je premogel širok pogled, ki ga je nadgrajeval s prefinjenim okusom za vse lepo, o čemer so pozneje pričali interierji njegovih gradov – sedežev njegovih zaplenjenih posesti, tamkajšnje knjižnice, zbiranje raznih umetnostnih stvaritev, mecenat več umetnikov, financiranje raznih tiskov idr. V osebni grbu si je za moto izbral napis *VIRTUS CLARA AETERNAQUE!* Z ženo Ano Julijano sta zaplodila res številno potomstvo. Skupaj z družino je živel v teh gradovih in dvorcih: Seibersdorf, Pottendorf, Sárvár, Deutsch-

kreutz, in v svojih mestnih palačah v Kőszegu, v več mestih današnje Slovaške ter celo na Dunaju, kjer je imel kar veliko hišo. V slednji so ga, na »predlog« dvora, 30. aprila 1671 javno obglavili v trajno sramoto in opomin prisotnim, kaj pritiče izdajalcem oblasti. Zarotniki so se sprva zbirali pri palatinu Wesselényiju na njegovem gradu Murány, od leta 1665 naprej pa tudi pri Francu v njegovi kőszegški hiši.²¹

Tam so v okviru več sestankov nastajale ena za drugo strategije, ki so jih nato konkretni ljudje poskušali obrazložiti večjim skupinam zainteresiranih na običajno zasebnih važnejših dogodkih, kot so recimo bile poroke med magnatskimi rodbinami. Splet razlogov je botroval Frančevi skorajda bolešno ambiciozni miselnosti, da bo z odstranitvijo habsburške dvornoabsolutistične »varuše« v odnosih z Osmani marsikaj bolje, nato pa da bo prav on poklican k vladanju na Madžarskem, da »Evropa« komaj čaka na madžarsko akcijo, da bo prokraljeva stranka mirno požrla to igro itd. Čeprav so se pod isto streho znašli najvišji ljudje obeh kraljestev – madžarskega in hrvaško-slavonskega, in še erdeljski velikaš Rákóczi, so jim tako »Evropa« kot naposled celo Osmani povsem obrnili hrbet. Upor podložnih kmetov na nekaj posestvih, nagovorjenih po njihovih gospodarjih, je bil vnaprej obsojen na neuspeh. Zarota je razkrita v mesecih od januarja do marca 1670, žalostni finale s štirimi usmrtitvami (Peter Zrinski in Franc Kristof Frankapan v Dunajskem Novem mestu, Franc Nádasdy na Dunaju in Stefan Bonis v Požunu), in kar 230 obtoženih ter na zaplembo dela posesti obsojenih plemičev pa je »izplen« dvornega obračuna s prekucuhi.

Vendar se je o njegovem dejanskem vplivu na sozarotnike in o njegovih ciljih dolgo neuspešno ugibalo, tako zavita ter nepojasnjena je bila. Zato ga je madžarsko zgodovinopisje 19. stoletja, v največji meri usmerjeno v herojske osebnosti, postavilo na stranski tir »nezanimivih«. Ni pretirana ocena, da so ga poznejše generacije raziskovalcev znova začele upoštevati in realno umeščati v zgodovinski kontekst najprej in predvsem skozi vlogo mecena in lastnika številnih čudovitih umetnostnih izdelkov. Tako so dokončni preboj njegove pomembnosti za madžarsko zgodovino te dobe dosegli madžarski umetnostni in kulturni zgodovinarji, ki so si sicer lahko pomagali z že mnogimi objavljenimi, a ne komentiranimi izdajami virov. Šele nekaj desetletij po 2. svetovni vojni so pričele izhajati temeljne štu-

¹⁹ Temeljitejši opis glej v Kontler, *Tisočletje*, str. 141–144. Pálffy, *Povijest Mađarske*, str. 175–179, nudi krajšo, a zelo pronicljivo analizo razlogov za nepopustljivost in odločnost zarotniške klike. Hkrati sta oba avtorja povsem neobremenjena s skorajda dogmatično »tradicijo« tako madžarskega kot tudi hrvaškega zgodovinopisja glede pretiranega poudarjanja vloge predvsem članov »ene« in »druge« zarotniške skupine, Wesselényi – Lippay – Nádasdy – Rákóczi jeve nasproti Zrinski – Frankapanovi skupini, po katerih so v obeh zgodovinopisjih že v 19. stoletju ustvarili pojma »Wesselényijeva zarota« in »Zrinski – Frankapanova zarota«.

²⁰ Med najnovejšimi izbranimi bibliografijami o širšem notranje- in zunanje-političnem dogajanju v 60. letih 17. stoletja je referenčno poglavje *Izvori i literatura* v hrvaški monografiji: Petrić in drugi, *NOVI ZRIN*, str. 101–106. Samo delo je posvečeno znameniti utrdbi grofov Zrinskih na levem bregu Mure nad Veliko Kanižo ter njenemu tragičnemu uničenju, a hkrati celovito ilustrira tedanje napore hrvaških in madžarskih magnatov za zbitje osmanske oblasti na Madžarskem, in seveda njihovo veliko razočaranje po sklenitvi vasvárskega miru, ki jih je pognalo v zaroto.

²¹ O pomenu ter poteku sestankov v Frančevi kőszegški hiši je lani referiral znani madžarski kolega István Bariska v prispevku Nádasdy und die Wesselényische Magnatenverschwörung 1665–1667, predstavljenem na konferenci 30. Schlaininger Gespräche 3. 10. – 7. 10. 2010 v Stadtschlainingu z naslovom Die Familie Nádasdy vom 17. bis in das 20. Jahrhundert, katere zbornik prispevkov bo izšel predvidoma prihodnje leto.

dije, seveda v kontekstu spreminjajočih se pogledov madžarskega »usmerjenega« zgodovinopisja, tedaj že v smislu »od plemstva k plemstvu«.

Njegovi direktni potomci so sicer lahko obdržali grofovski naziv. Magnatskega življenja pa je bilo konec, saj je komora zaplenila največji del očetove posesti. Preostala rodbina ni utrpela ne materialnih ne fizičnih posledic ne sramu.

Franc III. Nádasdy in prekmurški prostor

Zemljiškoposestna prisotnost v dolnjem Prekmurju

Gornjeprekmurske posesti s petanjskim kompleksom vred so v svojih rokah še naprej imeli člani sekundogeniturnih linij rodbine in na njih izvajali svoje pravice ter dolžnosti.²² Posest je ležala znotraj velikih strnjenih zemljišč v upravi gornjelendavskega in murskosoboškega gradu v rokah poznejših grofov Sečijev pl. Rima-Seči ter Batthyányjeve posesti, priključene njegovemu zemljišču Dobra (danes Neuhaus/Clausenbach, nekaj km nad mednarodnim mejnim prehodom Kuzma - Bonisdorf) s sedežem v dvorcu Rakičan. A kaže, da si je Franc tudi tu pridobil neko malenkost in jo koristil.²³ Primogeniturna posest v dolnjem delu pokrajine, ki jo je Franc podedoval, je ležala znotraj obširnih posesti Baničev. Zato se bo avtor tu posvetil le njej. V razpredeni mreži medrodbinskih povezav Nádasdyjev z velikaškimi družinami so Baniči Dolnjelendavski do poznega 16. stoletja zasedali dokaj nepomembno mesto. To razmerje se je tedaj bistveno spremenilo, tako zelo, da je Nádasdy po njihovem izumrtju lahko uveljavil pravico do dedovanja! Za razumevanje nadaljnjega medsebojnega odnosa pa bo nujno bolje spoznati še odnose med Francem III. in Ladislavom ter Pavlom Esterházyjema, njegovima nekrvnima sorodnikoma preko njune sestre, Frančeve soproge.

Avtorju je sedaj že znana tudi konkretna pravna osnova, na temelju katere je Franc III. dejansko prišel do dedne pravice po izumrlih Baničih. Poroka Klare Banič z mogočnim Jurijem/Györgyjem pl. Kanizsajem ((Veliko)Kaniškim) v zgodnjem 16. stoletju je dala potomce, od katerih je izhajala Klarina vnukinja Uršula. Njo so Kanizsaiji poročili s Tomažem Nádasdyjem, enim od direktnih prednikov Franca III. Na podlagi te sorodstvene in drugih konkretnih vezi so Baniči in Nádasdyji leta 1592 celo sklenili uradno dedno pogodbo.²⁴ Povsem enako, s sorodstveno zvezo po Klarini sestri Barbari Banič, poročeni z Mihaelom Frankapanom pl. Slunjskim, in njunih potomcih, ter s še eno poroko, ki bo podrobneje opisana, so se do statusa dedičev Dolnjelendavskih, upravičenih do delitve ogromne posesti, dokopali Esterházyji.²⁵

Smrt pri sedemnajstih še mladoletnega Štefana grofa Baniča Dolnjelendavskega (1645), zadnjega moškega člana znamenite dolnjeprekmurske veje sicer na več linij razvejane rodbine, je sprožila začetek delitve družinske posesti med naslednike po ženskih linijah. V vlogi edinega dediča se je najprej videl Franc III. in se dobro leto tudi tako obnašal. Po očetu je dedoval večje število kmetij v okviru že dolgo obstoječega obsežnega upravnega urada Črnc (danes Turnišče), tedaj že s sedežem v prej Baničevem gradiču Beltinci. Ta posest se je ujemala z mejami prastare črnske (turniške) prazupnije: od razmejitvene črte (hkrati tudi županijske meje na tem območju) z Batthyányjevo posestjo Rakičan severno od Beltincev, nato po reki Ledavi do vključno vasi Polana, Črenšovci in Bistrica na jugu vse do Mure, kjer je mejila z zemljo dolnjelendavskega upravnega urada (gl. skico). A za razliko od obsega prazupnije je malce, s tremi zaselki, segala še na levi breg (= onkraj) Ledave. Prav tu pa je posestno nenasitni Franc hotel imeti ne le te zaselke, temveč

²² Prim. npr. *Pravilnik o vzdrževanju reda v podložniški vasi* (= v Domanjševcih), Források a Muravidék történetéhez, dok. št. 53: 3. julij 1651.

²³ Prim. ÖStA, HHStA, Sonderbestände XIX/61 – Familienarchiv Csáky (SB Csáky), Fasz. 103 – *Acta Nádasdyana*, dok. št. 32, s. l., s. d.: *Bona Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Comitiss Francisci de Nadasd = Numerus portarum in bonis ... ad Cottum Castriferrei spectantibus* = popis vrat na posestvih v lasti Franca Nádasdy v Železni županiji:
- pripadajoče gradu Leuka: *Judicatus*/v uradu *Pörgölen* (nekdanj slovenska vas v dan. Porabju) – dvojna vrata in dve četrtinski kmetiji
- pripadajoče gradu Egervar: urad Sv. Benedikt, v M...(?) in v Andrejcih podložni dve četrtinski kmetiji; v Markovcih, Čepincih in Strukovcih pa skupaj za dvojna vrata podložnikov.

²⁴ To dedno pogodbo iz leta 1592 je zabeležil (in tudi uredil mikrofilmski posnetek) Ivan Zelko, ko je v 70. letih prejšnjega stoletja po dogovoru in s sredstvi Zgodovinskega inštituta Milka Kosa na SAZU načrtno evidentiral in mikrofilmal gradivo za Prekmurje v Magyar Országos Levéltár/Madžarskem državnem arhivu v Budimpešti. Mikrofilmi se sedaj nahajajo v ARS. Narejen je bil tudi natančen seznam mikrofilmov (dalje: Seznam mikrofilmov iz MOL v ARS), ki ga je avtorju razprave dala na voljo sodelavka ARS Aleksandra Šerše, za kar se ji avtor na tem mestu iskreno zahvaljuje. Natančna izvirna signatura dokumenta: Magyar Országos Levéltár (MOL), P 108: Esterházy család hercegi ága, Repozitorium 38, fasc. B – spisi o gospostvu Dolnja Lendava iz let med 1591 do 1667. Podrobnejša analiza listine je na tem mestu nesmiselna, saj je bil celoten proces ureditve dedovanja po grofih Baničih *res per se* in terja decidirano obravnavo.

²⁵ O sorodstvenih zvezah Baničev Dolnjelendavskih z obema omenjenima rodbinama glej najnovejšo in doslej najobsežnejšo študijo o tej rodbini: Tantalics, *A Bánffy család szellemi hagyatéka* (Duhovna dediščina rodbine Bánffy), na več mestih, med drugim na izrisu rodovnega drevesa Baničev na str. 20–21.

še celotno ozemlje krajev Filovci, Bogojina, Bukovnica, Kobilje, Dobrovnik in Strehovci, ki je upravno spadalo pod dolnjelendavski urad.²⁶

Esterházyjem, ki so še pred smrtjo zadnjega Baniča imeli v lasti približno eno osmino upravno združenih gospostev Dolnja Lendava in Nemphy/danes Lenti, je dedovanje po Dolnjelendavskih konkretno omogočila prva poroka palatina Nikolaja z Uršulo Dersffy vdovo Magocsy, hčero Franca Dersffyja. Slednji si je omenjeno osmino očitno pridobil s poročnimi zvezami svojih prednikov z Baniči v 2. polovici 16. stoletja, ki jo je Uršula seveda obdržala. Po njeni smrti leta 1619 pa je samodejno pripadla njenemu in Nikolajevemu edinemu sinu Štefanu. A Štefan je hitro umrl in dedič, čeprav le indirekten, je z vladarjevim dovoljenjem lahko postal njegov polbrat Ladislav (roj. 1626), ki pa ni bil krvni potomec Uršule. Tedanji nasledstveni režim je neizprosno narekoval pravila. Ladislav ter Franc III. sta kot nasledstveno najmočnejša akterja imela že opisano nekrvno sorodstveno razmerje. Kljub tej zvezi pa ni šlo brez sporov glede razmejitve posesti. Treba je bilo razrešiti, kdo bo dobil onkrajledavsko zemljo, in pošteno razdeliti še večje število kmetij v posamičnih vaseh. Ladislav Esterházy je, ob dobljeni posesti v okviru urada Dolnja Lendava, predvsem vztrajal še na pridobitvi privilegirane trga Dobrovnik. Franc mu ga sprva nikakor ni hotel odstopiti in le rodbinska vez je, po krajšem nizu sporazumov v letih 1646–1649, pripomogla h končnemu medsebojnemu dogovoru 1649. Vanj je aktivno – s potrditvami obsega posesti in trških privilegijev – posegel tudi kralj. Franc je obdržal le ozemlje s poseg novooosnovanega, a formalno še nesamostojnega beltinskega gospostva. Dobrovnik in vso onkrajledavsko posest je dobil Ladislav, pripadla mu je tudi celotna sklenjena posest gospostva Dolnja Lendava, kot jo poznamo iz poznejših časov.²⁷

Vendar je nesrečen dogodek sporazum obrnil na glavo. V bitki proti Osmanom pri Vezekényju/Vel'ke Vožokany (danes Slovaška) 25. avgusta 1652 so padli kar štirje člani rodbine Esterházy – prava družinska katastrofa! –, med njimi tudi glava rodbine Ladislav. Hitra, nepričakovana Ladislavova smrt brez moških potomcev je zelo ogrozila status te rodbine, saj je preživel le Pavel. Nádasdy si je na podlagi sorodstva in kot tutor preživelih članov prisvojil, kar si je pač lahko. Tedaj šele sedemnajstletni Pavel Esterházy (roj. 1635) mu ni mogel enakovredno parirati in Franc mu je ob njegovi polnoletnosti za prevzem družinske posesti (pri 24-tih!) le nerad odstopil nek dogovorjen del. Dolnjeprek-mursko Ladislavovo posest si je Franc takoj priključil. Najnovejše raziskave gradiiva v arhivu rodbi-

ne Csáky na Dunaju pa izpričujejo, da je bila Frančeva pridobitev prav teh posesti sporna oziroma morebiti celo protipravna, se pravi v nasprotju s tedanjimi pravili madžarskega dednega prava. Tako vsaj so trdili člani in potomci nekaterih plemiških družin, ki so imele sorodstvene povezave z ženskimi linijami Baničev Dolnjelendavskih še iz zgodnjega 16. stoletja in pozneje. To se je pokazalo že takoj po izumrtju Baničev in nato še ostreje po Frančevi usmrtitvi: kar nekaj ljudi, med njimi iz rodbin Révay, Pongrácz ter Szúnyogh, je vložilo uradne zahtevke za priznanje dediščinskih deležev, a zaman.

Na tem mestu sploh prvič v našem zgodovino-pisju zapisano dejstvo, da je Franc Nádasdy leta 1652 postal edini gospodar celotnega dolnjega Prekmurja, enako kot so to bili nekoč Baniči, postavlja nadaljnjih 18 let njegove tukajšnje oblasti v novo luč. Matična sedeža posesti sta ostala grad Dolnja Lendava z gradom Nemphy ter beltinski kastel. Na jugu je posest na reki Muri mejila z medmurskim ozemljem grofov Zrinskih, na zahodu pa je na Muri vseskozi tvorila državno mejo s cesarstvom, s Štajersko. V trenutku pridobitve je na tem prostoru živelo nedvomno manj kmečkih družin kot še tik pred koncem 16. stoletja, saj je ta nekaj let nazaj utrpel posledice najhujših osmanskih divjanj sploh. Sicer se je osmanska nevarnost tukaj konkretno pojavila z roparskimi pohodi ter zahtevami za podređitev prebivalstva že od konca 70. let 16. stoletja, po osvojitvi Velike Kaniže leta 1600 pa je postala stalnica.²⁸ Kmalu po letu 1640, piše Zelko, naj bi se vsi manjši kraji vzhodno od Turnišča, se pravi na onkrajledavski zemlji, z obvezami občasne oddaje določenih dajatev podredili osmanskim poveljnikom v trdnjavah okrog Velike Kaniže. Vsiljeni status je zanje pomenil olajšanje, saj so bili pod vtisom hudih izgub domačega prebivalstva, ki so ga Osmani z večkratnimi pohodi v 30. letih odvedli s seboj in zaslužnili. To je konkretno pomenilo dvojno, vzporedno podložnost tako krščanskemu zemljiškemu gospodu kot tudi Osmanom. Zato velja ocena o prav tem času kot o najtežjem obdobju v dolnjem Prekmurju v celotnem 17. stoletju. Nov višek pritiskov je sledil v letih 1663–1664, a jih je prekinil sklenjeni mir.

Hkrati z zemljo in stotinami podložnih družin si je Franc pridobil tri privilegirane trge: Doljno Lendavo in Dobrovnik v celoti, večji del trga Turnišče (drugi del so si tedaj še lastili Batthyányji), in vsaj eno vas s pravicami letnih sejmov (Beltinci). Ker sta bili na gradovih Dolnja Lendava in Nemphy sta-

²⁶ To in nadalje povzeto po: Hozjan, *Inventar Dolnja Lendava - Forchtenstein*, str. 12–13.

²⁷ Prim. Zelko, *Doba Eszterházyjev*, str. 310.

²⁸ Za čas od konca 70. let 16. stoletja prim.: Hozjan, *Ukaz Amhat age*, str. 307–318; citirana Illikova študija konkretno poroča o uničevalnih pohodih na območju dolnjeprek-murskih vasi do začetka 60. let 17. stoletja, in je s tem bistvena nadgradnja tistega, kar sta že pred desetletji objavljala predvsem Ivan Zelko in Franc Šebjanič, gl. bibliografiji obeh, ki ju je pripravil Franc Kuzmič (seznam literature).

cionirani stalni močnejši vojaški enoti v sklopu krajiške obrambe, ki ju je vzdrževal kralj, je postal tudi dedni poveljnik obeh enot in si je to, kot smo že videli, dodal med svoje službene nazive.²⁹ Za opravljanje slednjih nalog je Nádasdy, ki je zagotovo le malokrat osebno prišel na ogled svoje tukajšnje posesti in najetega vojaštva, za obe posadki skupaj nastavil namestnika/vicekapetana.

Iz naštetega sledijo razne naloge in opravila novega zemljiškega gospoda.³⁰ Najvažnejše mu je vsekakor bilo gospodarjenje z njegovo posestjo, kar so urejali njegovi tukajšnji upravniki z administrativnim osebjem. Kljub osmanskim grožnjam je Franc hotel od nje dobiti določene dohodke. Leta 1662, v času relativnega miru, je dal izdelati nove urbarje za celotno opisano ozemlje na nivoju posestnih sedežev. Ohranili so se njihovi skrajšani prepisi.³¹ Takoj po zaplenitvi tudi te posesti je namreč madžarska komora po navodilih dvora ustanovila znamenito komisijo *Neoaquistica commissio* z nalogo urediti natančne posestne sezname za pričetek komorne uprave. Ta je imela kar težko delo, saj je bil obseg posesti resnično ogromen. Predsednik komisije je postal Leopold grof Kolonić, po rodu iz našega spodnještajerskega prostora, škof v Dunajskem Novem mestu. Precejšen del teh virov je bil v 20. stoletju uničen.³² Za lažje delo glede dolnjepremurske posesti je dal Kolonić izdelati nov urbarialni zapisnik, ki se v več navedbah malce razlikuje od vira iz

1662.³³ Oba sta strokovni javnosti doslej popolnoma neznana, zato je to priložnost za vsaj delno predstavitev obeh, le v smislu obsega in strukture posesti, ne pa tudi celostne analize obveznosti. Zato se je avtor odločil, da slednje izpusti in predstavi drugje.

Običajni izpis predstavlja vir iz 1662: nazivi posamičnih sodnih uradov so podčrtani in prevedeni, v celoti preveden je tudi popisni tekst posesti v okvirčkih na levi strani (v orig. latinsko), medtem ko so obveze posamičnih vasi v originalu v madžarščini in obširnejše, zato jih tu ni. Dodani so tudi mlinarji po vaseh oziroma po sodnih uradih, a izven okvirjev, saj kot posamezniki niso bili zajeti v vaško skupnost. Le-ti so imeli mline v posamičnem ali v skupnem zakupu, celo do trije mlinarji na en mlin! Ta, levookvirni vir je v vseh pogledih obširnejši in izpovednejši kot drugi. Prevedeni izrazi v originalu glasijo:

- kmetije:

sessio integra = cela kmetija; *sessio media* = polkmetija; *ex quibus desertae* = pustote/puste; *Nobilium inscriptionales* = v dednem zakupu plemičev; *allodiales* = alodialne, v sklopu gosposčinskih dvorov/marofov; *manserunt servientes* = gospostvu podložne;

- enote, manjše od kmetije:

sessio inquilinaria = navadna kočarska enota; *Inquilinarias, seu proprias domos habentes* = kočarske enote z lastno hišico; *apud alios habitantes, subinquilinarias seu apud alios habitantes* = gostači/= »pri drugih živeči«

²⁹ ÖStA, HHStA, SB Csáky, Fasz. 103, dok. št. 22: Keresztur, 3. 9. 1658: Ob overovitvi neke svoje pred tem izdane izjave se je Franc III. naslovil med drugim tudi kot: *ac Praesidiorum Also Lendua et Nemphthi haereditarius Capitaneus*; in še madžarsko: ... *Also Lendua és Nemphthi Végh hazaknak feő és Eörökos kapitánya*, kar se do črke ujema z nazivnimi navedbami v viru v op. 14.

³⁰ Avtor jih želi na kratko opisno prikazati ob izbranih virih. Sicer je dokajšnje količino raznih virov (listine, popisi, excerpti, ...) tudi za to ozemlje v Frančevem času popisal Zelko, gl. Seznam mikrofilmov iz MOL v ARS, na več straneh.

³¹ Za gospostvo Beltinci ohranjeni v Csákyjevem fondu: ÖStA, HHStA, SB Csáky, Fasz. 106, dok. št. 8: Extractus urbarii Pro Parte Exc(ellentissimi)mi D(omi)ni Comitiss de Nádasd Judicis Curiae Regiae in A(nn)o 1662 conscripti./Prepis povzetka urbarja posesti (gospostva Beltinci) v lasti grofa Franca III. Nádasdyja, državnega sodnika, zapisanega 1662, s. l., s. d. Registraturna oznaka na zadnji strani: Minutus extractus urbarii. Za Dolnjo Lendavo in Nempty pa v MOL: Seznam mikrofilmov iz MOL v ARS, str. 9: Extractus proventuum ex bonis ad arcem Alsolindwa et Nemthy pertinentibus ... ex urbario in anno 1662 excerptum; hkrati je tu npr. tudi Conscriptio censuum ad arcem Alsolindwa et Nemthy... anno 1663.

³² Gradivo komisije je v naslednjih stoletjih ležalo v arhivu komore v Požunu, bilo preneseno v Budimpešto ter naposled shranjeno v novo poslopje madžarskega državnega arhiva, kjer pa so ga bombni napadi ob koncu 2. svetovne vojne večji del upelili. A še pred tem – v letih pred začetkom vojne, so madžarski arhivisti posneli precej gradiva na fotofilme, ki so se ohranili do danes. Prav navedeni viri za dolnjelendavski posestni urad pa so se ohranili v izvornikih.

Kolonićev zapisnik je v celoti predstavljen v desnih okvirčkih v kurzivnem izpisu in nepreveden. Vsebuje nekatere podatke, ki jih v prvem ni, predvsem: natančno število dedno zakupljenih četrtinskih (v desnem viru = ¼) kmetij v rokah nižjeplemiških družin, ter število pustot v vsaki vasi, kar ima prvi vir povsod le v skupnem številu; prav tako so tu enoviti podatki o činžu celotne vasi/*census* ter poenostavljena druga bremena, omenjena je tudi tlačna obveza. Nad nekaterimi okvirji so nazivi sodnih uradov, sicer pa v samih okvirjih – že v tem so opazne razlike v ureditvi z desnim virom, kjer so vsi nazivi nad okvirjem. Tu se navajajo celo brodarji – prevozniki čez Muro, in njihove obveze. V petih primerih v desnem okvirju ni podatkov za posamično vaško posest, saj so podatki skupni za cel sodnoupравни urad: gre za onkrajledavske posesti: zaselek Ivanci ter predij Blažovci – za razliko od vira iz leta 1662 ju zapisnik sploh ne navaja, in za urad

³³ ÖStA, HHStA, SB Csáky, Fasz. 106, dok. št. 334: Nomina Locorum ad Dominium Wellatincz Spectantium./ Imena krajev, pripadajočih gospostvu Beltinci. Registraturna oznaka: Nomina Locorum Domini Ballatincz, tempore Kolonicsiano conscripta sine diei et anni appositione.

Bistrica, kjer so v zapisniku kar s skupnimi števili enot združene tri vaške posesti Bistrica, Melinci ter Izakovci.

A pozor: kar nekaj tedaj nedvomno že obstoječih vasi ali večjih zaselkov v nobenem od virov sploh ni omenjenih. Take so: vasi Žižki in Trnje (blizu Črenšovcev – očitno prišteti v to posest), zaselek Bukovje pri Polani (vštet v Polano, ki je hkrati tu še enotna – ni omembe Velike in Male Polane), in seveda vse tri obmurske Bistrice, Gornja, Srednja in

Dolnja, ki so očitno združene v nazivu posesti Bistrica (ali morda Bistrice?). Za ta sodnoupравни urad se v zapisniku navajata dva naziva Bistrica in Melinci.

Obliko prezentacije je avtor izbral glede na grafično najlažje primerjave podatkov v obeh virih. To pa nujno pomeni, da je vrstni red sodnih uradov in posamičnih vasi v desnem viru podrejen izvirnemu zaporedju v levem.

In Judicatu Bellatincz/v sodnem uradu Beltinci:

Posest Beltinci/ <i>Bellatincz</i> ima: - 94 ½ četrtinskih kmetij, od teh je pustih, so v dednem zakupu plemičev ali so alodialne = 56 ½; gospodstvu podložnih je 38. - navadnih kočarskih enot je 23, od teh so puste ali so v dednem zakupu plemičev 3; podložnih je 20. - gostačev je 8.	<i>Bellatincz cum Districtu</i> <i>Allodia</i> ¼.....94; <i>Inscripta</i>24 ½; <i>Allodium dominii</i>1; <i>Deserta</i>27; <i>judicis allodium n(on) solvit censum.</i> <i>Solvunt autem</i>37 ½; <i>Inquilini domus una deserta</i>23; <i>censum solvunt</i>22;
Posest Lipovci/ <i>Lipohócz</i> ima: - 11 celih kmetij; - eno polkmetijo; - 62 četrtinskih kmetij, od teh so v dednem zakupu plemičev, in pustih = 21; gospodstvu podložnih je 41. - navadnih kočarskih enot je 11. - kočarskih enot z lastno hišico je 16; - 9 gostačev.	<i>Pagus Lipocz cum districtu</i> <i>Quartalitia allodia</i>62; <i>Inscripta</i> ...10 ½; <i>Deserta</i>5; <i>Solvunt censum</i>46 ½; <i>Inquilinae domus</i>11; <i>Inscriptae</i>1; <i>desertae</i>4; <i>solvunt censum</i>6;
Posest Bratonci/ <i>Bratincz</i> ima: - 7 ¾ celih kmetij - 38 četrtinskih kmetij, od teh je pustih ali v dednem zakupu plemičev = 34; gospodstvu podložne 4. - navadnih kočarskih enot je 8, od teh je v dednem zakupu plemičev, in pustih 5; podložne so 3. - kočarskih enot z lastno hišico je 8, od teh so 3 puste. - 1 gostač.	<i>Bratincz. Pagus cum districtu.</i> ¼ <i>allodia</i>38; <i>Inscripta</i>8 ½; <i>Solvunt censum</i>29 ½; <i>Inquilini</i>8;

Summa praespecificatorum trium Pagorum:
¼ *allodia censualia*.....113 ½; *Inquilini*.....36;
Solvunt ut jam in Specificatione dictum ad festum St. Georgii et Michaelis in una summa..... 51 f. 64 den
Pro Culina loco gallinarum unam pro 6 den computando.....13 f. 62 den.
Ab Cen.: In una summa..... 297 f. 44 ½ den.
Pro decima Porcorum: totus districtus solvit.....49 f. 33 ¾ den.
Judex separatim pro libertate solvit ad Culinam Aves et...3 f. 7 den.
Ex Educillo á festo St. Georgii usque ad festum Sti. Michaelis; item de decimis in fine dicemus.
Gratuiti labores ad mandatum et placitum Domini perficiunt.
Telonium.....8 f.
Ex allodio et oeconomica pariter in fine proventus contignatur.

Judicatus; In Judicatu Ganicsa/v sodnem uradu Gančani:Judicatus Ganicza.

Posest Gančani/ <i>Ganicsa</i> ima: - celih kmetij 8 ½ (+) 1/8. - 43 četrtnskih kmetij, od teh je pustih ali so v dednem zakupu plemičev = 13; gospodstvu podložnih 30. - navadnih kočarskih enot je 24. - kočarskih enot z lastno hišico je 25; - gostačev je 27. - tu tudi 5 mlinarjev v 4 (zakupljenih) mlinih.	<i>Pagus H(!)anicza.</i> <i>¼ allodia...43½; Inscripta....9;</i> <i>in 2 pagis Judici liberi a censu.</i> <i>Solvunt censum.....32 ½;</i> <i>Inquilini.....24;</i>
Posest Renkovci/ <i>Renkócz</i> ima: - 4 ¾ celih kmetij, od teh so puste 1 ¼. - 23 1/2 četrtnskih kmetij, od teh je pustih 7; gospodstvu podložnih je 16 1/2. - navadnih kočarskih enot je 7. - kočar. enot z lastno hišico je 14. - gostačev je 15. - v tem sodnem uradu še 11 mlinarjev.	<i>Pagus Renkocz cum districtu.</i> <i>¼ allodia23 1/2;</i> <i>Deserta.....3 1/2;</i> <i>Solvunt censum.....20;</i> <i>Inquilini.....7; una deserta;</i> <i>solvunt.....6;</i>

Summa in his duobus Pagis
Ex censu facit.....25 f. 56 2/3 den.
Pro Culina.....146 f. 13 ¼ den.
Solvunt decimas de frumento Apibus, etc.
Educillum, Dominium habet á festo St. Georgio usque
ad festum Sti. Michaelis.
Gratuiti labores ad mandatum et placitum Domini.

Sunt hic tria allodia, in quae subditis dantur,
vel pro Dominio applicantur.
Molendina... 6. Ex quibus deserta....2; solvunt 4.....12 f.

<u><i>Oppidum Turnischa</i></u> /privileg. trg Turnišče ima: - 24 ½ celih kmetij, od teh je pustih 6. - 97 1/2 četrtnskih kmetij. - navadnih kočarskih enot je 16. - kočarskih enot z lastno hišico je 25. - gostačev je 14. - tu še 14 mlinarjev.	<i>Judicatus et Oppidum Turnistycz(!)</i> <i>¼ allodia97 ½; Inquilini.....16; censum</i> <i>solvunt... 10 f.; pro bovis ..27 f. 50 den.</i> <i>Judex.....3 f. 7 den.</i> <i>3 vasa vini solent educillari pro Dominio.</i> <i>Decimas de frumento et Apibus Dominio</i> <i>solvunt.; De Mollis 4 dant.....12 f.</i>
--	---

In Judicatu Lippa/v sodnem uradu Lipa:Judicatus Lippa.

Posest Nedelica/ <i>Zorkóháza</i> ima: - celih kmetij 3 ½ 1/8, od teh je pustih 1/2. - 21 četrtnskih kmetij, od teh je pustih 10; gospodstvu podložnih je 11. - navadnih kočarskih enot je 13, od teh je pusta 1, podložnih pa je 12. - kočarskih enot z lastno hišico je 20; - gostačev je 9. - tu še 5 mlinarjev v 3 mlinih.	<i>Pagus Zorkogacza(!)</i> <i>¼ allodia21;</i> <i>Desertae.....9; Solvunt censum...10;</i> <i>Inquilini.....12;</i>
Posest Lipa/ <i>Lippa</i> ima: - celih kmetij 8 ¾, od teh je pustih 2 2/4. - 39 1/2 četrtnskih kmetij, od teh je pustih ali so v dednem zakupu plemičev 5; gosp. podložnih je 34 1/2. - navadnih kočarskih enot je 10. - kočarskih enot z lastno hišico je 8; - gostačev je 5.	<i>Pagus Lippa.</i> <i>¼ allodia ...39 ½;</i> <i>Inscripta.....2; Inquilini.....10;</i>

Posest Gomilica/ <i>Gumilicza</i> ima: - celih kmetij 3 ½ 1/8. - 20 1/2 četrtinskih kmetij, od teh je pustih ali so v dednem zakupu plemičev = 6; gosp. podložnih je 14 1/2. - navadnih kočarskih enot je 12, od teh je 1 pusta; podložnih je 11. - kočar. enot z lastno hišico je 12. - gostačev je 9.	<i>Pagus Kumilicza(!)</i> ¼ allodia20 ½; <i>Inscripta ex his</i>4; <i>Deserta</i>2; <i>Solvunt censum</i> ...14 ½; <i>Inquilinae Domus</i> ...10; <i>Desertae</i>2;
--	--

Posest Odranci/ <i>Adoriáncz, Adriáncz</i> ima: - celih kmetij 7 ¾, od teh je pustih 4 2/4 1/8. - 42 četrtinskih kmetij, od teh je pustih ali so v dednem zakupu plemičev = 10; gospodstvu podložnih - 32. - navadnih kočarskih enot je 20, od teh je 1 v dednem zakupu plemičev; podložnih je 19. - kočarskih enot z lastno hišico je 23, od teh je 1 pusta. - gostačev je 17.	<i>Pagus Adoriancz.</i> <i>Solvunt censum</i> ¼ allodia...31; <i>Inscripta</i>10; <i>Deserta</i>1; <i>Inquilini</i>19; <i>Deserta</i>1;
--	---

Posest Ivanci/ <i>Iváncz</i> ima: - 8 celih kmetij - kočarskih enot z lastno hišico je 5. - gostači so 3.	-
--	---

<i>Summa quatuor Pagorum.</i> ¼ allodia censualia.....93; <i>Inquilini</i>51; <i>census annualis</i> ...42 f. 31 ½ den. <i>Caeteri proventus constituunt in pecunia</i>262 f. 81 den.
--

<i>Praedium Blásócz/zaselek Blažovci</i> ima eno kmečko enoto.	-
--	---

Judicatus Cserencsóc – sodni urad Črenšovci

Judicatus et Pagus Palma.(!)
 3 Pagi: *Csernocz(!)*, *Palma* et *Breczovicza*.

Posest Črenšovci/ <i>Cserencsóc</i> ima: - celih kmetij je 6 ¼ 1/8, od teh je pustih ½ 1/8. - 33 ½ četrtinskih kmetij, od teh je pustih ali so v dednem zakupu plemičev 8 1/2; podložnih je 25 1/2. - navadnih kočarskih enot je 40, od teh je 1 pusta; 39 je podložnih. - kočar. enot z lastno hišico je 31. - gostaških družin je 12.	<i>In primo pago Csernicz.</i> ¼ allodia qui <i>censum solvunt</i> ...28½; <i>Inscripta</i>2; <i>Deserta</i>1; <i>Inquilini</i>39;
---	---

Posest Brezovica/ <i>Brezovicza</i> ima: - celih kmetij 2 1/4, od teh je pustih 3/4 1/8. - 9 četrtinskih kmetij. - navadne kočarske enote so 3. - kočarske enote z lastno hišico so 4, od teh je 1 pusta. - 1 gostaška družina.	<i>Pagus Breczovicza.</i> ¼ allodia.....9; <i>Inquilini</i>3;
--	---

Posest Polana/ <i>Pallina</i> ima: - celih kmetij 4 1/2. - 18 četrtnskih kmetij, od katerih je ena 1 svobodna (<i>libera</i>); podložnih je 17. - navadnih kočarskih enot je 18. - kočar. enot z lastno hišico je 20. - gostaških družin je 6.	(<i>Secundus</i>) <i>Pagus Palma</i> . <i>¼ allodia.....18;</i> <i>Inquilini.....18;</i>
---	--

- tu v Polani še 5 mlinarjev. V tem uradu je skupno 13 mlinarjev.

Pro Censu ab Culina solvunt.....104 f. 29 den.
Una cum decimis porcorum.
Judex.....3 f.
Educillum Dominium habet in praedictis pagis,
á festo St. Georgii usque ad festum Sti. Michaelis.
Solvunt decimas de frumento et Apibus.
Gratuitosque labores praestant,
et de mollis solvunt annuatim.....10 f.

Judicatus Bysztriczze – sodni urad Bistrica (drugje pa: *In Judicatu Mellincz*)

Posest Bistrica/ <i>Bysztriczze</i> ima: - celih kmetij 4 1/2 1/8, od teh je pustih 1 1/2. - 33 1/2 četrtnskih kmetij, od teh je pustih 1 1/2; podložnih je torej 32. - navadnih kočarskih enot je 26. - kočar. enot z lastno hišico je 35.- gostaških družin je 37.	-
--	---

- tu v Bistrici še 4 mlinarji

Posest Melinci/ <i>Mellincz</i> ima: - celih kmetij 6, od teh je pustih 3 1/8. - 50 četrtnskih kmetij, od teh je pustih ali so v dednem zakupu plemičev = 30; podložnih je torej 20. - navadnih kočarskih enot je 12, od teh so puste 3; podložnih je torej 9. - kočar. enot z lastno hišico je 7. - gostaških družin je 22.	-
---	---

- tu v Melincih še 2 mlinarja.

Posest Ižakovci/ <i>Isákócz</i> ima: - celih kmetij 6 1/2, od katerih je pustih 1 3/4 1/8. - 47 četrtnskih kmetij, od katerih je pustih oziroma so v dednem zakupu plemičev = 22; podložnih je torej 25. - navadnih kočarskih enot je 15, od katerih je 1 pusta; podložnih je torej 14. - kočar. enot z lastno hišico je 3. - gostaških družin je 14.	-
---	---

- v sodnem uradu Bistrica-Melinci je na Muri skupno 9 mlinarjev.

Judicatus seu Districtus Bistricze habet tres Pagos vid'. Bistricz, Melnicz, et Isakocz.

Hi tres Pagi.

¼ allodia.....70 ½; Inquilini.....49;

census facit.....35 f. 25 den.

Pro Culina et caeteris....200 f.; Telonium...10 f.

Piscatores in Bistricze.....48 f.

Habet allodium cum sua oeconomia.; Ex Trajectu....60 f.

Solvunt decimas de frumento et Apibus.

Dominium habet Educillum á festo

St. Georgii usque ad festum Sti. Michaelis.

Gratis labores praestant.; Mollae solvunt...16 f.

Judicatus Deklesin – sodni urad Dokležovje

Districtus et Pagus Keleczin.(!)

Posest Dokležovje /Deklesin ima:

- celih kmetij 7 1/2, od katerih je pustih 1 ¼.
- 49 četrtnskih kmetij, od katerih je pustih ali so v dednem zakupu plemičev = 23; podložnih je 26.
- navadnih kočarskih enot je 21, od katerih je 1 v dednem zakupu plemičev; podložnih je torej 20.
- kočarskih enot z lastno hišico je 16.
- gostaških družin je 8.

Hic Pagus impignoratus, una sola Domus solvit Dominio2 f. 25 den. Trajectus solvit.....24 f.

-tu v Dokležovju še 4 mlinarji.

Summa ex Subditorum ordinario proventu omnium pagorum.....1421 f. 39 den.

Ex aliis proventibus.....4074 f. 36 den.

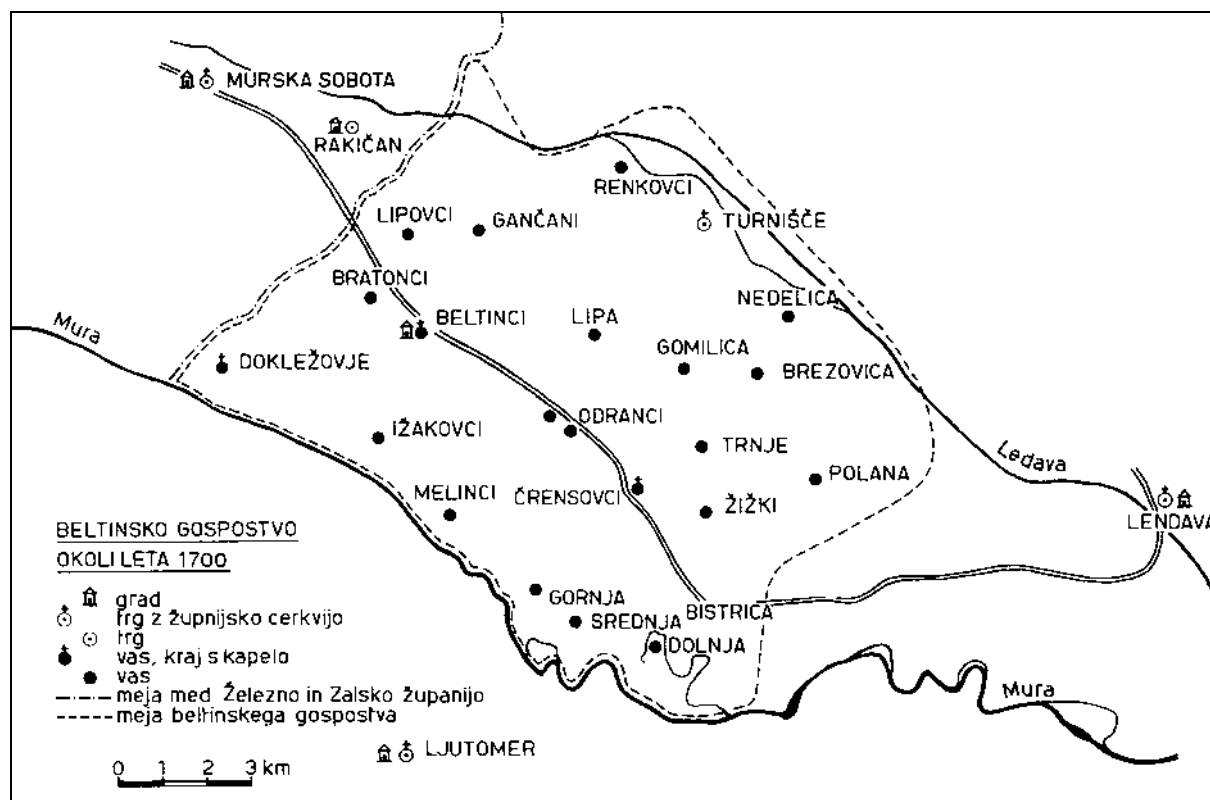
In una summa.....5495 f. 75 den.

Leopoldus Comes á Kollonics Episcopus Neostadii Eques M.P.

Čeprav je med nastankom obeh virov minilo le desetletje, so razlike v podatkih in navedbah števila posestnih enot očitne. Izpovedno strašljivi so odstotki pustot, ki so v nekaterih naseljih dosegali tudi polovico vseh enot in več, kar je najkonkretnější dokaz osmanskih »uspehov«. Natančnejšo razdelavo avtor zaenkrat prepušča bralcu, sam pa se bo s celostno analizo obeh virov, torej tudi s komparacijo denarnih ter drugih obremenitev, spoprijel kdaj drugič. Že sama enoletna vsota denarnih in v denarju ocenjenih drugih bremen v Koloničevem zapisniku, skorajda 5500 madžarskih florenov, je kljub visoki opustelosti zelo zgovorna. Seveda nobeden od virov ni zajel prav vseh posestnih enot na tem ozemlju: vanju niso mogle biti vključene ne svobodnjaške kmetije, npr. v trgu Turnišče, ne lastniške kmetije nižjih plemičev, na katerih so le-ti dejansko živeli. Navajata pa inskripcionalne kmetije, ki jih ni malo – to so bile kmetije s podložniki sicer v okviru gosposčinske posesti, a v dednem zakupu nižjih plemičev. Na to je dobro biti pozoren ob oceni tedanje strukture posestnega stanja.

Avtor namreč na tem mestu opozarja na še tretji, slovenski javnosti gotovo najbolj znani vir z območja beltinskega gospostva iz prav tega časa, ali bolje za ozemlje tedanje turniške župnije: to je *Regestrum parochianorum in Turnischa ...* »zapisnik duš« oziroma »popis prebivalstva« (Zelkovi oznaki) iz leta 1669, nastal izpod rok župnika v Turnišču Vinka Juretića v smislu priloge k tedanji vizitaciji župnije. Šele tamkajšnje navedbe in Zelkova celovita obdelava bodo, skupaj z gornjima viroma, omogočili podrobnejšo vseobsežno analizo razmer na gospostvu tik pred Frančevo smrtjo ter po njej.³⁴

³⁴ Ta vir je Zelko obdelal v objavi svoje disertacije *Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381*, str. 11–12 in 80–88. Nato ga je nekaj let zatem dodatno komentiral v svoji verjetno najkompleksnejši (mnenje avtorja) krajši razpravi sploh: Zelko, Cerkenozgodovinska vprašanja ob novih dognanjih o družbeni in kolonizacijski zgodovini turniške pražupnije, *Bogoslovni vestnik* 35 (1975), št. 4, str. 459–462; ponatisnjeno v: *Zgodovina Prekmurja*, str. 153–173.

Podoba zemljiškega gospostva Beltinci okoli leta 1700 po I. Zelku (*Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381*, str. 433 – Karta 2). Na karti nista vrisana onkrajledavska vas Ivanci ter predij Blažovci, a je očitno, kje sta naselji ležali.

Kot zemljiški gospod je Franc nadalje izvrševal vse druge običajne pravice in dolžnosti. Imel je redne, čeprav le pisne stike s tukajšnjimi malimi posestniki = svobodnjaki/*libertini* in še posebej z nižjimi plemiči/*armalista*, predvsem v smislu inškrpcij prej omenjenih dednozakupnih kmetij, kar so pozneje potrjevali razni pooblaščen organi/oblastni nivoji. Ilustriramo jih lahko z nekaj primeri z obeh gospostev.³⁵

³⁵ ÖStA, HHStA, SB Csáky, Fasz. 103:

- dok. št. 3: Originalna lat. listina z velikim palatinovim pečatom, izvod za F. Bálogha: Palatin Pavel Pálffy potrjuje sporazum med do tedaj sprtima državnim sodnikom Francem Nádasdyjem in Francem Báloghom glede inškrpcij slednjega v vaseh Dokležovje, Bratonci in Ižakovci. Sopron, *feria quinta proxima post festum beatae Margarethae Virginis et martyris*, 1651.

- dok. št. 4: Overjena lat. kopija sporazuma med državnim sodnikom Francem Nádasdyjem in imetniki posamičnih inškrpcioniranih kmetij v gospostvih Dolnja Lendava, Nemphy in Beltinci. To so bili Bálogh, Jaklin, Kondoray, oba Terboča/Terbocs, Rakičany/Rakicsany, ter Kiács, sklenjena v Sopronu, *feria quinta proxima post festum beatae Margarethae Virginis et martyris*, 1651. Prepisano in potrjeno: Egyházasszóló, 21. 5. 1713, Sigismundus Pištóri, županijski plemiški sodnik županije Sopron.

- dok. št. 5: Overjena madž. kopija inškrpcij državnega sodnika Franca Nádasdyja Štefanu Komáromyju za zakupljene kmetije v Beltincih in Gomilici za vsoto 390 fl., originalno

Tudi z mogočnim sosedom grofom Nikolajem Zrinskim se je Franc III. dolgo pričkal glede natančne razmejitve svojega gospostva Dolnja Lendava z Nikolajevimi posestmi čez Muro v Medmuru. Kaže, da je bil sporen kos zemlje z ledinskim imenom Orlovščak (med domačini še danes tudi Oršček) tik ob levem, Nádasdyjevem bregu Mure, ki je baje pripadal pavlinskemu samostanu v Sv. Heleni (danes Šenkovec) nad Čakovcem, katerega zaščitnik je bil Zrinski. Leta 1660 je zato pooblastil nekaj svojih vojaških častnikov: namestnika na obeh omenjenih gradovih Aleksandra Vasdinyeyja, in Mihaela Esterházyja, Nikolaja Falussyja in Matijo Breunerja, da se v njegovem imenu ustrezno dogovorijo z grofom.³⁶ Negotova situacija glede ome-

izdana: Nemphy, 30. 1. 1654. Prepisano in potrjeno: kraljevska komora (v Požunu), 16. 10. 1673.

- dok. št. 7: kopija listine - inškrpcije državnega sodnika Franca Nádasdyja Matjažu Nadallyayju in ženi Katarini, roj. Csörgeő za polovično kmetijo v Beltincih, katere prejšnji imetnik je bil Blaž Terboč, za 150 fl. v škudih in groših. Izvirno izdana v: Seibersdorf, 18. 6. 1656, prepis s. l., s. d.

³⁶ Prav tam, Fasz. 103, dok. št. 24: Keresztur, 16. 3. 1660, Franc III. Nádasdy izdaja polnomočje: Aleksandru Vasdinyeyju = svojemu namestniku/vicekapitanu gradov Dolnja Lendava in Nempti, pa še M. Esterházyju, N. Falussyju in

njenih dveh privilegiranih trgov se je hitro razjasnila. Spore za lastništvo nad Dobrovnikom in glede deležev v Turnišču je na številne mile prošnje tržanov obeh krajev hitro končal kralj: že leta 1646 je obojim izdal potrditev njihovih privilegijev. Franc, ki se je nato (začasno!, česar pa tedaj ni vedel) moral odpovedati Dobrovniku, je zato leta 1650 še sam potrdil privilegije Turnišču – izvirnik so izdali Baniči Dolnjelendavski leta 1548 –, kar je bilo naknadno potrjeno na županijski skupščini v Körmendu tri leta pozneje.³⁷ Ob priključitvi posesti leta 1652 prav zato ni bilo več nikakršne potrebe po njegovi ponovni potrditvi dobrovniških pravic. Za Dolnjo Lendavo so očitno samodejno naprej veljale pravice, ki so jih Baniči trgu potrdili pred koncem prejšnjega stoletja.³⁸

Verske in cerkvenoupravne razmere

Zanimivi so nadalje Frančevi odnosi z nosilci tukajšnje cerkvene oblasti. Zavoljo nenavadno zgodnje in dokaj učinkovite protireformacijske dejavnosti konvertita grofa Kristofa Baniča (spreobrnjen leta 1608 v Zagrebu!) se je prebivalstvo dolnjega Prekmurja do njegove smrti leta 1644 v manjšem številu že rekatoliziralo, predvsem na območju dolnjelendavske župnije, medtem ko je bila turniška le malce prej še zagotovo v rokah evangeličanov. Vendar so tako dolgotrajno nemirno stanje kot tudi izrazito pomanjkanje duhovnikov, večjih obeh tukaj domačih jezikov – bodisi slovanskega bodisi madžarskega – povzročali resne skrbi zagrebškemu škofu. Reformacijske vere se prav zato tu ni dalo kar tako odpraviti.

Franc je hkrati s prevzemom ozemlja postal patronatski gospod tukajšnjih župnij Bogojina (ta vrnjena v katoliške roke šele 1668!), Turnišče, Dobrovnik in Dolnja Lendava, medtem ko je nekdanja župnija Sv. Martina v Kobilju že prej ugasnila zavoljo osmanskega uničenja tega naselja ter cerkve. V združenem nadškofijskem in kapiteljskem arhivu Zagreb so iz teh let za to območje na voljo sicer

majhne količine virov, a ilustrativne (kanonične vizitacije, zakupnodesetinski spisi, prezentacijska in druga korespondenca, ...). Znani sta vsaj dve prezentacijski pismi Franca III., s katerima je zagrebškemu škofu prezentiral kandidate za nove duhovnike na omenjenih župnijah. Avtor je prepričan, da sta ga bolj kot konkretna dušna oskrba in versko stanje njegovih tukajšnjih podložnikov zanimala materialno stanje teh župnij, od katerih je dobival del dohodkov, in pa brez dvoma ureditev glede zakupa desetine. Le-to, namreč zakupe, je že stoletja nadziral zagrebški kapitelj, ki je imel celotno desetino na območju zagrebške škofije v svojih rokah. Že leta 1647 je Franc s kapitljem v Zagrebu sklenil osemletno zakupno pogodbo za desetino na celotni posesti za letni znesek 400 madžarskih fl., ter jo leta 1655 podaljšal.³⁹

Kanoničnih vizitacij tukajšnjega »prekmurskega« delu beksinskega arhidiakona kot katolik ni oviral, moral pa je zanje seveda vedeti.⁴⁰ Času primerno le-te ne poročajo o prav nikakršnih konkretnjših gradbenih delih na tamkajšnjih cerkvenih objektih. Še konec 60. let se v Juretičevem popisu duš navaja tudi manjše število nekatolikov. V Bogojini omenjeno leto izгона predikanta pa je več kot očitno dokaz krčevitega vztrajanja pri prej zakoreninjeni veri. Rimskokatoliška pastoralna je vsaj navidezno (a nikakor ne povsem normalno) delovala v ostalih treh župnijah, če ne že za njegovega življenja, pa takoj po smrti. Iz časa po njej so znane že tudi najstarejše, še ohranjene matice: v Bogojini od 1673, v Turnišču od 1676, ter v Dolnji Lendavi od konca 70. let;⁴¹ najstarejše dobrovniške matice pa se niso ohranile (požar na župnišču).

Temeljitejše študijske razdelave literature ter analize posamičnih virov bodo še natančneje osvetlile točno četrstoletno dobo Franca III. Nádasdyja v Prekmurju. Že sedaj jo lahko označimo kot eno od najnemirnejših obdobij zgodnjenovoveške preteklosti pokrajine.

M. Breunerju, za urejanje mejnposestnih sporov svojega gospostva z grofom Zrinskim v Medmurju.

³⁷ Za Turnišče: ÖStA, HHStA, SB Csáky, Fasz. 115: ovoj Oppidum Turnischa, dok. št. 3: Kopija transumpta privilegijske listine Baničev Dolnjelendavskih trgu Turnišče iz 1548, ki ga je izdal vavárski kapitelj l. 1617, tu izdal Ferdinand III., Požun, 29. 10. 1646., overjeno v zgodnjem 18. stoletju; dok. št. 4, Keresztur, 22. 8. 1650: grof Franc III. Nádasdy potrdi ta privilegij. Naknadno potrjeno na letni skupščini (stanovih, op. a.) Železne županije, Körmend, 1653. Za Dobrovnik: EAF, Prot. Nr. 6982 1699–1750: Protocoll variae Litterae privilegiales, et inscriptionales Dominiorum Lendva und Nempthy (nefoliirano), prepis kraljeve potrditve privilegijske listine za trg Dobrovnik, Požun, 1646. Prim.: Hozjan, *Inventar Dolnja Lendava – Forchtenstein*, str. 31.

³⁸ Prim. Hozjan, K problemu, str. 197–214.

³⁹ Prim. npr.: KAZ, Acta Capituli Antiqua, Repertorij spisov do l. 1700, fasc. 17, spisi št. 43, 44 in 45: o zakupih desetine na posestih Dolnja Lendava in Beltinci ter obnovitvi le-teh; NÁZ, Regesta Epistolarum ad Episcopos 1611–1706, 39/2: grof Franc III. Nádasdy je 9. 7. 1647 odposlal svojega pooblaščenca Jurija pl. Bacsmegeyija iz Dolnje Lendave v Zagreb na sklenitev pogodbe o zakupu desetine, ki da mu je pripadala po izumrtju Baničev Dolnjelendavskih.

⁴⁰ Natančen popis le-teh v: *Vizitacije zagrebačke (nad)biskupije 1615–1913*. Delno jih je za ta čas že predstavil Zelko v več objavah.

⁴¹ Zvežčič, iz katerega je iztrganih kar nekaj začetnih listov, je povsem neznan in arhivsko še neregistriran; hranijo ga v priročni knjižnici ŽU Lendava.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

Seznam mikrofilmov iz MOL (Magyar Országos Levéltár)

EAF – Fürstlich Esterházyisches Archiv Forchtenstein

Prot. Nr. 6982 1699–1750: *Protocoll variae Litterae privilegiales, et inscriptionales Dominiorum Lendva und Nemphy*

KAZ – Kaptolski arhiv Zagreb

Acta Capituli Antiqua: Repertorij spisov do l. 1700, fasc. 17

NAZ – Nadbiskupski arhiv Zagreb

Regesta Epistolarum ad Episcopos 1611–1706

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv Wien

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Sonderbestände XIX/61 – Familienarchiv

Csáky: Fasz. 103 – *Acta Nádasdyana*, Fasz. 106, Fasz. 115: ovoj *Oppidum Turnischa*

ZAP – Zgodovinski arhiv na Ptuju

SI ZAP 9/5 zemlj. gospostvo Gornja Lendava/Ober Limbach: šk. 1, mapa 83: *Ankauf der Herrschaft Oberlimbach in Ungarn*.

OBJAVLJENI VIRI

Benczik Gyula, Bilkei Irén, Andrej Hozjan, Kappiller Imre, Franc Kuzmič, Molnar András, Mukicsné Kozár Mária: *Források a Muravidék történetéhez/Viri za zgodovino Prekmurja*, Szöveggyűjtemény/Zbirka dokumentov, 1. kötet/1. zv., 871–1849, Szombathely–Zalaegerszeg, 2008.

INTERNETNI VIRI

<http://www.GROF NADASDY FERENC POLITIKUSI PALLYAKEPE>

<http://www.Peter illik.TURKISH RAIDS IN TRANSDANUBIA>

<http://www.Nadasdy Ferenc>

<http://www.A Mecenás Nadasdy Ferenc>

<http://www.TOMA KATALIN>

LITERATURA

Bessenyei, József: *A Nádasdyak*. Budapest, 2005.

Dávid, Zoltán (ur.): *Az 1598. évi házösszeírás*. Központi Szttatisztikai Hivatal Levéltára, Budapest, 2001.

Fazekas, István: Palatin Paul Esterházy Bemühungen um das Ansehen und die historische Würde seiner Familie. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Band 128: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*,

Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche, 29. September – 2. Oktober 2008. Eisenstadt, 2009.

Hozjan, Andrej: *Inventar arhivskega gradiva gospostva Dolnja Lendava/Alsólendva v arhivu knezov Esterházy grad Forchtenstein*. Maribor : Pokrajinski arhiv, 2006.

Hozjan, Andrej: K problemu novoveških privilegijev zahodnoogrskih utrjenih trgov/podeželskih mest: privilegij Dolnje Lendave iz leta 1595. *Studia Historica Slovenica*, 5, 2005, str. 197–213.

Hozjan, Andrej: Ukaz Amhat age iz Berzencza tržanom Dolnje Lendave o podreditvi leta 1583. *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 307–318.

Illik, Péter: *Török dúlás a dunántúlon. Török kártelemek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken a 17. század első felében* WZ Könyvek, Bt. (Budapest), 2009.

Kontler, László: *Tisóéletje v srednji Evropi. Madžarska zgodovina*. Ljubljana : Slovenska Matica, 2005.

Kuzmič, Franc: Bibliografija Franca Šebjaniča. *Zbornik soboškega muzeja* 2, 1991–1992, str. 123–133.

Kuzmič, Franc: Bibliografija Ivana Zelka. *Zgodovina Prekmurja*, (Izbrane razprave in članki). Murska Sobota, 1996, str. 97–101.

Kuzmič, Franc: Dr. Ivan Zelko Bibliografija. *NAPTÁR*, 1987, str. 94–101.

Magyar története kronológia. Az őstörténettől 1970-ig, írta: Benczédi László, Gunst Péter, Heckenast Gusztáv, L. Nagy Zsuzsa, Márkus László, Tankönyvkiadó, hatodik kiadás. Budapest, 1987.

Magyarország történeti kronológiája. A kezdetektől 1970-ig. Négy kötetben. Készült a MTA Történettudományi intézetében. Főszerk.: Benda Kálmán. II. kötet: 1526 – 1848. Harmadik kiadás, Akadémiai kiadó. Budapest, 1989.

Pálffy, Géza: Der Aufstieg der Familie Esterházy in die ungarische Aristokratie. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Band 128: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*, Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche, 29. September – 2. Oktober 2008. Eisenstadt, 2009.

Pálffy, Géza: *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526.-1711.)*. Samobor : Meridijani, 2010.

Petrić, Hrvoje, Feletar, Dragutin, Feletar, Petar: *NOVI ZRIN. Zrinska utvrda na Muri (1661-1664). U povodu obljetnice Urote Zrinsko-Frankopanske*. Donja Dubrava – Zagreb, 2001.

Söptei, István: A Nádasdy család és a Magyarországi reformáció, *Protestantizmus – zatočišče izgnanih na Petanjcih (Nádasdyjev dvorec)*, Zbornik znanstvenega srečanja v Radencih in na Tišini

- (28. in 29. oktober 1999). Murska Sobota : Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci, ZRC SAZU Ljubljana, 2000.
- Tantalics, Béla: *A Bánffy család szellemi hagyatéka*. Lenti : Lenti Honismereti Egyesület, 2009.
- Vizitacije zagrebačke (nad) biskupije 1615–1913. Pregled.*, pripr. Metod Hrg i Josip Kolanović. Zagreb : Arhiv Hrvatske Zagreb, 1989.
- ZALA MEGYE ARHONTOLÓGIÁJA 1138–2000*, Zalai Gyűjtemény 50, Zalaegerszeg 2000.
- Zelko, Ivan: Cerkevno zgodovinska vprašanja ob novih dognanjih o družbeni in kolonizacijski zgodovini turniške prazupnije. *Bogoslovni vestnik* 35, 1975, št. 4, str. 459–462.
- Zelko, Ivan: Cerkevno zgodovinska vprašanja ob novih dognanjih o družbeni in kolonizacijski zgodovini turniške prazupnije. *Zgodovina Prekmurja* (Izbrane razprave in članki). Murska Sobota, 1996.
- Zelko, Ivan: Doba Eszterházyjev. *Zgodovina Prekmurja* (Izbrane razprave in članki). Murska Sobota, 1996.
- Zelko, Ivan: *Gospodarska in družbena struktura turniške prazupnije po letu 1381*, Razprave VII/5. Ljubljana : SAZU, 1972.

S U M M A R Y

Ferenc III Nádasdy and Prekmurje. On the 340th anniversary of the assassination of the anti-Habsburg conspirator

On 30 April 1671, some 340 years ago, Count Ferenc III Nádasdy of Fogarasföld, a member of one of the most famous and prominent Hungarian noble families in its day, was beheaded in Vienna in his own house (!). The beheading was a punishment for his active role in plotting the conspiracy against King Leopold I. However, the article at hand does not aim to describe the conspiracy, but rather to provide a presentation of the Nádasdy family with a particular emphasis on Ferenc's personality and his place in Hungarian history of the mid-17th century. On the other hand, through the possession of land, he was also closely tied to the area of the present-day northeastern Slovenia – the present-day Prekmurje.

Slovenian historiography knows little about the Nádasdy family, which is only mentioned in rare overviews of landowners in Prekmurje. In the 15th century its members ascended to prominent public positions in western Hungarian Transdanubian counties. The reputation of the family rose during

the days of Ferenc I in the second half of the century. His son Tamás (1498–1562), at first a successful military commander and later even a palatine (vice-regent), immensely expanded his estate in the aforementioned area. Other two distinguished soldiers and commanders in the family were Tamás's son Ferenc II (1555–1604), who was at the same time the first in the family to hold the hereditary office of *comes*/főispán in the County of Vas, and his son Pál (1597–1633), father of Ferenc III. It was already in the early 13th century that the family came into possession of a large estate in Prekmurje in the area of the Petanjci village on the left bank of the Mura River and several houses in the upper part of the province by the end of the 16th century. Ferenc II also acquired nearly 130 houses in the lower part of the province. After the death of Ferenc III, his son Ferenc IV returned to the estates in the upper part of the province. His descendants owned the land there until 1856, when they sold the entire property.

His vast wealth made Ferenc III Nádasdy (14 January 1623–30 April 1671) an interesting man, apart from his learnedness, erudition, as well as an almost consuming ambition, which ultimately clouded his judgment and led him to take impudent risks. At the age of twenty he converted to Catholicism and immediately married Anna Julia Esterházy, daughter of Palatine Miklós Count Esterházy of Galántha. Earlier still, at the tender age of ten, Ferenc inherited the aforementioned office of *comes* as a member of a prominent family. His meteoric career could be rivalled by only those of a few Hungarian contemporaries. At the same time the court would constantly lavish him with praise and favour; in 1667 he was actually made the second man of the state, next to King Leopold. But his ambition did not end there. Therefore, after the conspiracy was revealed and indisputable evidence of guilt presented, the king decided to remove him.

Ferenc's attachment to Prekmurje already began with his inheritance of the father's estates, which secured him land in the lower part of the province. Then, within a few months in 1645, followed the deaths of the young Count István of Dolnja Lendava [Bánffy de Alsólendva], and his father-in-law, Miklós Esterházy. After the death of the former, Ferenc proclaimed himself the main heir to the major estate in the area; after the death of the latter, he then hoped to come into possession of additional family estates, only for his plans to be thwarted by Miklós's firstborn son László. However, when they finally reached an agreement on the partition of the property in the lower Prekmurje and de facto enforced it, László suddenly died in 1652. Ferenc immediately claimed the right to László's local inheritance of the Bánffy family and assumed authority over a considerable piece of territory with ad-

ministrative centres at Dolnja Lendava Castle and Beltinci Castle. He remained in this position until his death, when the entire property was seized by the Hungarian Royal Chamber.

Ferenc III. Nádasdy made only rare personal appearances in lower Prekmurje – to date not a single record has been found of his arrival. He entrusted the management of the estate to his administrators, but as its owner he clearly also wanted to derive substantial income from it. The beginning of the twenty-five-year period of his lordship was rather turbulent due to Turkish incursions that swept the area at the time. The aftermath of their pillaging was also described in both sources pre-

sented here: the land register survey of 1662 and a similar survey from the time immediately following the seizure of Ferenc's property. Ferenc was the patron lord of four local parishes: Bogojina, Turnišče, Dobrovnik and Dolnja Lendava. Hence, he received income from the tithe [*decima*], which he leased. As a Catholic he ensured relatively favourable pastoral conditions in the local area, which had by then – with the exception of Bogojina – been effectively catholicised.

Ferenc's time may certainly be described as one of the most turbulent periods in the early Modern history of Prekmurje.